

Muzejní expozice jako „alternativní učebnice“ – tvorba pracovního listu k muzejní expozici

Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce:

Ing. Lenka Danielová, Ph.D.

Vypracovala:

Romana Jalůvková

Brno 2017

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

- Zpracovatelka: **Romana Jalůvková**
- Studijní program: Specializace v pedagogice
- Obor: Učitelství praktického vyučování a odborného výcviku
- Název tématu: **Muzejní expozice jako „alternativní učebnice“ – návrh pracovního listu k muzejní expozici**
- Rozsah práce: 45

Zásady pro vypracování:

1. Seznámení s problematikou, vyhledávání odborných literárních zdrojů a pramenů.
2. Vytvoření metodiky práce (stanovení cíle, hypotéz, metod a technik vědecké práce).
3. Studium odborných literárních zdrojů a pramenů, zpracování teoretických východisek, příp. uskutečnění průzkumných šetření.
4. Zpracování textu závěrečné práce.
5. Provedení technických úprav závěrečné práce.

Seznam odborné literatury:

1. KALHOUS, Z. – OBST, O. *Školní didaktika*. Praha: Portál, 2002. 447 s. ISBN 80-7178-253-X.
2. SKALKOVÁ, J. *Obecná didaktika: vyučovací proces, učivo a jeho výběr, metody, organizační formy vyučování*. 2. vyd. Praha: Grada, 2007. 322 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-1821-7.
3. MAŇÁK, J. – KLAPKO, D. *Učebnice pod lupou*. Brno: Paido, 2006. 124 s. ISBN 80-7315-124-3.
4. ŠVEC, V. – TOMÁŠ, J. – MAŇÁK, J. *Kurikulum v současné škole*. Brno: Paido, 2008. 127 s. ISBN 978-80-7315-175-1.
5. PETTY, G. *Moderní vyučování*. 6. vyd. Praha: Portál, 2013. 562 s. ISBN 978-80-262-0367-4.

Datum zadání bakalářské práce: duben 2016

Termín odevzdání bakalářské práce: květen 2017

L. S.

Romana Jalůvková
Autorka práce

Ing. Lenka Danielová, Ph.D.
Vedoucí práce

doc. PhDr. Dana Linhartová, CSc.
Garantka studijního programu

doc. PhDr. Dana Linhartová, CSc.
Ředitelka vysokoškolského ústavu

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci: **Muzejní expozice jako „alternativní učebnice“ – tvorba pracovního listu k muzejní expozici** vypracovala samostatně a veškeré použité prameny a informace uvádím v seznamu použité literatury. Souhlasím, aby moje práce byla zveřejněna v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a v souladu s platnou Směrnicí o zveřejňování vysokoškolských závěrečných prací.

Jsem si vědoma, že se na moji práci vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., autorský zákon, a že Mendelova univerzita v Brně má právo na uzavření licenční smlouvy a užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona.

Dále se zavazuji, že před sepsáním licenční smlouvy o využití díla jinou osobou (subjektem) si vyžádám písemné stanovisko univerzity, že předmětná licenční smlouva není v rozporu s oprávněnými zájmy univerzity, a zavazuji se uhradit případný příspěvek na úhradu nákladů spojených se vznikem díla, a to až do jejich skutečné výše.

V Brně dne 21. 5. 2017

Ráda bych touto cestou poděkovala Ing. Lence Danielové, Ph.D. za odborné vedení a podnětné rady. Mé díky za podporu a odborné rady patří rovněž Mgr. Petře Pichlové, kurátorce Centra kulturně-politických dějin 20. století Moravského zemského muzea a Mgr. Pavle Vykoupilové, zástupkyni vedoucího Metodického centra muzejní pedagogiky Moravského zemského muzea.

Abstrakt

Bakalářská práce se věnuje tvorbě didaktické pomůcky pro střední školy. Cílem teoretické části je definovat a kategorizovat didaktické pomůcky, představit jejich význam a vývoj v pedagogické praxi se zaměřením na pomůcky textové. Nedílnou součástí práce je představit didaktické zásady pro správné začlenění didaktických pomůcek do výuky v kontextu střední školy. Součástí teoretické části je také analýza metodiky zabývající se tvorbou pracovních listů. Metodami použitými ke zpracování teoretické části jsou studium odborných literárních zdrojů, jejich analýza, srovnávání a syntéza. Praktická část se věnuje tvorbě konkrétní didaktické pomůcky – pracovního listu k muzejní expozici Normalizaci navzdory pro žáky středních škol v návaznosti k RVP a ŠVP a návrhu metodického pokynu pro učitele. Didaktická pomůcka je vytvořena v souladu s metodikou pro tvorbu pracovních listů v muzejním prostředí. Vytvořený pracovní list byl ověřen žáky 3. ročníku gymnázia přímo v expozici.

Klíčová slova

Didaktické pomůcky, učební pomůcky, textové pomůcky, didaktické zásady, pracovní list, muzejní pedagogika

Abstract

The bachelor thesis focuses on the creation of a didactic tool for secondary schools. The aim of the theoretical part is to define and categorize didactic tools, focusing primarily on textual tools, and show their importance and development in teaching. An integral part of the thesis is to introduce didactic principles for the correct incorporation of didactic tools into teaching within the context of secondary schools. The theoretical part also consists of analyzing method pertaining to the creation of worksheets. The methods used to elaborate the theoretical part involve studying specialized literary resources, their analysis, comparison and synthesis. The practical part is devoted to the creation of a specific didactic tool – worksheets for museum exhibition titled “In Spite of Normalisation” for secondary school students in the context of the national and school curricula and the draft methodological instructions for

teachers. The didactic tool has been created in accordance with the method for generating worksheets in museum settings. The resulting worksheet has been tested on students of the 3rd year of grammar school directly at the exhibition.

Keywords

Didactic tools, teaching aids, textual aids, didactic principles, worksheet, museum pedagogy

Obsah

1	Úvod	12
2	Cíle bakalářské práce	13
2.1	Cíle teoretické části práce	13
2.2	Cíle praktické části práce	13
3	Materiál a metodika zpracování	14
3.1	Materiál a metodika zpracování teoretické části práce.....	14
3.2	Materiál a metodika zpracování praktické části práce	14
4	Současný stav řešené problematiky	15
4.1	Didaktické prostředky.....	15
4.2	Postavení didaktických prostředků ve výchovně vzdělávacím procesu	15
4.3	Klasifikace materiálních didaktických prostředků	16
4.4	Učební pomůcky	18
4.4.1	Klasifikace učebních pomůcek.....	18
4.4.2	Funkce učebních pomůcek	19
4.5	Učební pomůcky textové	20
4.5.1	Učební text.....	20
4.5.2	Učebnice.....	21
4.5.3	Pracovní listy	24
4.6	Didaktické zásady	26
4.7	Motivace a zájem žáků.....	27
4.8	Výchovně vzdělávací proces v období pozdní adolescence	28
4.9	Didaktické aspekty muzejní edukace	29
4.9.1	Muzejní pedagogika.....	30
4.9.2	Plánování edukačních aktivit v muzeu	31
4.9.3	Plánování edukačních aktivit v muzeu v návaznosti na RVP a ŠVP....	33
4.9.4	Funkce pracovních listů v muzeu.....	34

4.9.5	Výukové metody podporující práci s pracovním listem v muzeu	35
5	Praktická část a výsledky práce	37
5.1	Představení věkové skupiny žáků a návaznost SŠ na RVP a ŠVP.....	37
5.1.1	Charakteristika věkové skupiny	37
5.1.2	RVP a ŠVP střední školy.....	38
5.2	Představení kulturní instituce.....	39
5.2.1	Moravské zemské muzeum	39
5.2.2	Edukační cíl instituce.....	39
5.2.3	Metodické centrum muzejní pedagogiky MZM	39
5.2.4	Webový portál MUZEOEDU.....	40
5.2.5	Centrum kulturně-politických dějin 20. století MZM	40
5.3	Expozice Normalizaci navzdory	41
5.3.1	Uspořádání a výtvarné řešení expozice.....	41
5.3.2	Téma normalizace v literatuře a projektu „Dotkni se 20. století“	42
5.3.3	Grafické pojetí pracovního listu	43
5.4	Obsah pracovního listu	45
5.4.1	Program v expozici	45
5.4.2	Obsah pracovního listu	46
5.4.3	Metodický pokyn pro učitele	56
6	Diskuse	59
7	Doporučení pro pedagogickou praxi	60
8	Závěr	62
9	Seznam použité literatury	63
A	Analýza ŠVP Střední průmyslové školy Purkyňova Brno	68
B	Uvedení pracovního listu do praxe	70

Seznam obrázků

Obr. 1	Schéma výchovně vzdělávacího procesu Zdroj: Nárýs didaktiky (2013, s. 69)	16
Obr. 2	Interakční pojetí učení z textu Zdroj: Moderní pedagogika (2005, s. 281)	20
Obr. 3	Systém učebních pomůcek Zdroj: Kurikulum v současné škole (2008, s. 41)	24
Obr. 4	Pyramida edukačních cílů v muzejní pedagogice Zdroj: Plánování edukačních aktivit v muzeu (2015)	32
Obr. 5	Pohled do expozice Normalizaci navzdory Zdroj: Romana Jalůvková	42
Obr. 6	Pracovní list v expozici Normalizaci navzdory Zdroj: Romana Jalůvková	44
Obr. 7	První a druhá část pracovního listu Zdroj: Romana Jalůvková	48
Obr. 8	Třetí část pracovního listu Zdroj: Romana Jalůvková	49
Obr. 9	Čtvrtá část pracovního listu Zdroj: Romana Jalůvková	51
Obr. 10	Pátá část pracovního listu Zdroj: Romana Jalůvková	52
Obr. 11	Pátá část pracovního listu Zdroj: Romana Jalůvková	53
Obr. 12	Šestá část pracovního listu Zdroj: Romana Jalůvková	54
Obr. 13	Práce s pracovním listem v expozici Normalizaci navzdory Zdroj: Filip Fojtík, MZM	70
Obr. 14	Práce s pracovním listem v expozici Normalizaci navzdory Zdroj: Filip Fojtík, MZM	70

-
- Obr. 15** Kurátorka Centra kulturně-politických dějin Mgr. Petra Pichlová seznamuje žáky s dvacetiletým obdobím normalizace
Zdroj: Filip Fojtík, MZM 71
- Obr. 16** V interaktivní části expozice Normalizaci navzdory si žáci vyzkouší psaní na dobovém psacím stroji Zdroj: Filip Fojtík, MZM 71
- Obr. 17** Pracovní list nalepený do sešitu žáka 4. ročníku gymnázia, předmět Dějepis Zdroj: Romana Jalůvková 72

Seznam tabulek

Tab. 1	Klasifikace materiálních didaktických prostředků	17
Tab. 2	Hlavní komponenty realizací funkcí učebních pomůcek	20
Tab. 3	Hlavní charakteristiky funkcí učebnic	22
Tab. 4	Přehled studijních oborů, ročníků a vyučovacích předmětů Střední průmyslové školy Purkyňova Brno, ve kterých se téma období Normalizaci navzdory vyučuje	68

1 Úvod

„Nesnažte se uspokojit svou marnivost tím, že budete učit příliš mnoho věcí. Probudte v lidech zvědavost. Stačí otevřít mysl, ale nezahlíte ji. Vložte jen jiskru. Pokud je uvnitř něco hořlavého, oheň vzplane sám.“

Anatole France (francouzský básník a prozaik)¹

Vzbudit v žácích zvědavost, zájem o události týkající se normalizace druhé poloviny 20. století v Československu, to je cílem mé bakalářské práce s názvem Muzejní expozice jako „alternativní učebnice“ – tvorba pracovního listu k muzejní expozici Normalizaci navzdory Moravského zemského muzea.

K vytvoření pracovního listu pro žáky a následně metodického pokynu pro učitele jsem se rozhodla na základě svých dlouholetých pracovních zkušeností v oddělení komunikace a marketingu Moravského zemského muzea se sídlem v Brně. Jedním z hlavních cílů muzea je nepochybně cíl edukační, kdy muzeum prostřednictvím svých výukových programů v expozicích a výstavách nenásilnou formou podporuje vzdělávání dětských návštěvníků, žáků a studentů.

Pro tvorbu kvalitního vzdělávacího a metodického materiálu, v mém případě pracovního listu, který je součástí výukového programu, je nezbytné být dobře didakticky připraven. Za důležité považuji studium odborné literatury z oblasti pedagogiky, didaktiky, psychologie a také historie, které je pro tvorbu nezbytné a seznámení se s již podobnými vzdělávacími materiály, se kterými pracují žáci a studenti v muzejním prostředí. Dále je potřebné studium rámcových vzdělávacích programů a školních vzdělávacích programů, jelikož při výuce moderních dějin můžeme využít mezipředmětové přesahy mezi dějepisem, českým jazykem a literaturou, výchovou k občanství a základy společenské výchovy.

Období posledních dvaceti let totalitního režimu v Československu, zejména v Brně a na Moravě, jsem si pro tvorbu pracovního listu vybrala vzhledem k věkové skupině žáků studujících střední odborné školy a gymnázia. Dle mého názoru si žáci právě v tomto věkovém rozmezí vytvářejí postoje a stanoviska ke společným hodnotám a formují si svoji identitu. Proto považuji za vhodné, tyto důležité historické události zprostředkovat žákům netradiční „zážitkovou“ výukovou metodou s využitím pracovního listu. Jako jedna z možností může sloužit mnou vytvořený pracovní list, který se snaží nenásilnou formou vzbudit u žáků zájem o toto období.

---

¹ (Ptáček, 2012, s. 7)

2 Cíle bakalářské práce

2.1 Cíle teoretické části práce

Cílem teoretické části bakalářské práce na téma tvorba didaktické pomůcky pro SŠ je definovat a kategorizovat didaktické pomůcky, stanovit jejich význam a vývoj a zaměřit se zejména na pomůcky textové. Nedílnou součástí teoretické části je představit didaktické zásady pro správné začlenění didaktických pomůcek do výuky v kontextu střední školy a metodiky zabývající se tvorbou pracovních listů, dále analyzovat RVP a ŠVP SŠ a charakterizovat věkovou skupinu žáků SŠ.

2.2 Cíle praktické části práce

Cílem praktické části je vytvořit konkrétní didaktickou pomůcku, v mém případě pracovní list k muzejní expozici Normalizaci navzdory pro žáky středních škol v návaznosti k RVP a ŠVP a vypracovat metodický pokyn pro učitele. Pro tvorbu pracovního listu je nezbytné prostudovat historické prameny daného období.

3 Materiál a metodika zpracování

3.1 Materiál a metodika zpracování teoretické části práce

Metodou zpracování teoretické části je studium odborných literárních zdrojů týkající se dané problematiky (odborná literatura z oblasti pedagogiky, didaktiky, psychologie a také historie, která je pro tvorbu nezbytná; již vytvořené podobné vzdělávací materiály, se kterými pracují žáci a studenti v muzejním prostředí; RVP a ŠVP SŠ). Metodami vědecké práce jsou analýza, syntéza a komparace.

3.2 Materiál a metodika zpracování praktické části práce

Praktická část je zpracována na základě analýzy Školních vzdělávacích programů Středních průmyslové školy Purkyňova v Brně a po detailním seznámení se s kulturní institucí – Moravským zemským muzeem a jeho edukačními cíli, Metodickým centrem muzejní pedagogiky, Centrem kulturně-politických dějin 20. století a jeho sbírkami a v neposlední řadě s expozicí Normalizaci navzdory a charakteristikou dospívajících žáků střední školy (15-20 let).

Pracovní list je vytvořen v návaznosti na výukový program v expozici Normalizaci navzdory, po odborné stránce ve spolupráci s kurátorkou dané expozice. Vytisknutý pracovní list byl v dubnu 2017 uveden do praxe. Po konečném schválení vedením muzea bude informace o práci s pracovním listem v expozici uvedena u anotace výukového programu v propagačních materiálech muzea a bude dán do tisku. Současně s pracovním listem je vytvořen také metodický pokyn pro učitele při práci s pracovním listem.

4 Současný stav řešené problematiky

4.1 Didaktické prostředky

Pojem didaktické prostředky vymezují autoři v odborné literatuře obdobně. Maňák (2003, s. 50) definuje didaktické prostředky a pomůcky jako všechny materiální předměty, které zajišťují, podmiňují a zefektivňují průběh vyučovacího procesu. Jde o takové předměty, které v úzké souvislosti s vyučovací metodou a organizační formou výuky napomáhají dosažení výchovně vzdělávacích cílů. Ve vývoji školy byly didaktické prostředky vždy důležitým modernizačním faktorem, a také dnes se s oblibou mluví o moderních didaktických prostředcích, bez kterých nelze výuku realizovat.

Skalková (2007, s. 249) popisuje didaktické prostředky v procesu vyučování tožně jako Maňák jako všechny materiální předměty, které zajišťují, podmiňují a zefektivňují průběh vyučovacího procesu.

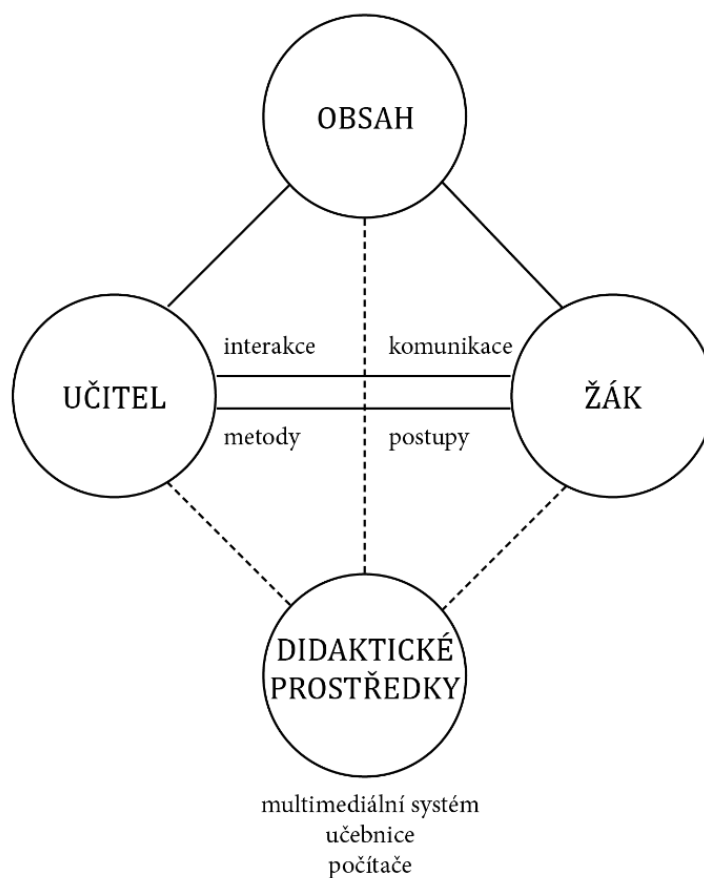
Dle Zormanové (2014, s. 188) jsou didaktické prostředky všechny prostředky povahy materiální a nemateriální, které přispívají k celkové efektivitě vyučovacího procesu a k dosažení stanovených výchovně-vzdělávacích cílů.

4.2 Postavení didaktických prostředků ve výchovně vzdělávacím procesu

V současnosti jsou didaktické prostředky nedílnou součástí výchovně vzdělávacího procesu. Výchovně vzdělávací proces Maňák (2003, s. 69) vymezuje vzájemným působením čtyř komponentů, kterými jsou:

1. obsah výuky, učivo, jeho struktura;
2. učitel, vyučování, tj. zprostředkovávání učiva žákům, řízení jejich učební činnosti;
3. žák, učení, tj. proces osvojování učiva žáky;
4. **didaktické prostředky**, tj. učební pomůcky a technické vybavení, umožňující zefektivnit výchovně vzdělávací proces.

Obr. 1 Schéma výchovně vzdělávacího procesu
Zdroj: Nárýs didaktiky (2013, s. 69)

Toto zařazení didaktických prostředků do základních prvků výchovně vzdělávacího procesu je podle Maňáka (2003, s. 69) vyvoláno rostoucím významem zejména tzv. moderních učebních pomůcek ve výuce, které umožňují do jisté míry i suplovat některé učitelovy funkce. Učitelé však musí věnovat patřičnou pozornost jejich vhodnému uplatňování, neboť jejich nevhodné využití může působit negativně.

4.3 Klasifikace materiálních didaktických prostředků

Pro lepší orientaci při členění materiálních didaktických prostředků, mezi které se řadí i učební pomůcky, je v tabulce č. 1 uveden přehled materiálních didaktických prostředků podle J. Malacha (Malach in Kalhous, Obst, 2009 s. 338–339).

Tab. 1 Klasifikace materiálních didaktických prostředků

I. Učební pomůcky	
Originální předměty a reálné skutečnosti	přírodniny – minerály, rostliny, vycpaniny; vzorky výrobků, přístroje, umělecká díla; jevy a děje – fyzikální, chemické, biologické aj.
Zobrazení a znázornění předmětů a skutečností	modely – statické, funkční, stavebnicové; zobrazení – školní obrazy, fotografie, mapy; zvukové záznamy
Textové pomůcky	učebnice; pracovní materiály – pracovní sešity, studijní návody, sbírky úloh, tabulky, atlasy; doplňková a pomocná literatury – časopisy, encyklopedie
Pořady a programy prezentované didaktickou technikou	televizní, rozhlasové pořady; programy pro vyučovací stroje, výukové soustavy či počítače
Speciální pomůcky	žákovské experimentální soustavy; pomůcky pro tělesnou výchovu
II. Technické výukové prostředky	
Auditivní technika	školní rozhlas, sluchátková souprava, přehrávače CD
Vizuální technika	pro projekci, pro zpětnou projekci
Audiovizuální technika	videotechnika, televizní technika, multimediální systémy
Technika řídicí a hodnotící	výukové počítačové systémy, osobní počítače, тренаžéry
III. Organizační a reprografická technika	
fotolaboratoře; kopírovací a rozmnožovací stroje; rozhlasová studia a videostudia; počítače, počítačové sítě; databázové systémy (CD ROM disky)	
IV. Výukové prostory a jejich vybavení:	
učebny se standardním vybavením, odborné učebny; počítačové učebny; laboratoře; dílny, školní pozemky; tělocvičny, hudební a dramatické sály	
V. Vybavení učitele a žáka	
psací potřeby; kreslicí a rýsovací potřeby; kalkulatory, přenosné počítače, notebooky; učební úbor, pracovní oděv	

Zdroj: Školní didaktika (2009, s. 338–339)

4.4 Učební pomůcky

4.4.1 Klasifikace učebních pomůcek

V pedagogickém slovníku se s pojmem učební pomůcka setkáváme ve spojitosti s didaktickými prostředky: učební pomůcky řadíme do didaktických prostředků. Průcha (2003, s. 257) učební pomůcku definuje jako tradiční označení pro objekty, předměty zprostředkující nebo napodobující realitu, napomáhající větší názornosti nebo usnadňující výuku.

Podle Skalkové (2007, s. 249) učební pomůcky usnadňují proces učení žáků, pomáhají k hlubšímu osvojování vědomostí a dovedností.

„Učební pomůcky se od jiných prvků systému materiálních didaktických prostředků výrazně odlišují těsností svého vztahu k obsahu výuky. Jejich vztah k obsahu je přímý a bezprostřední“ (Rambousek, 2014, s. 8). Rambousek (2014, s. 13) dále uvádí, že na rozdíl od převážně nepřímého působení ostatních prvků systému materiálních didaktických prostředků působí pomůcky na učební činnosti žáka ve shodě se stanovenými cíli a v těsném vztahu k metodě a formě práce přímo. Takový vztah ovšem nevzniká automaticky, ale až po vhodném začlenění do struktury výuky, kdy učitel či vyučovací systém, popř. v různé míře i pomůcka sama orientuje vnímání, resp. aktivitu žáků žádoucím směrem.

Rambousek (2014, s. 17) zároveň upozorňuje na velmi důležitou charakteristikou míru pedagogické úpravy pomůcky, mluví zde o míře pedagogizace pomůcky. Pomůcky dělí na **pedagogizované** a **nepedagogizované**.

Pedagogizovanými pomůckami jsou ty, které jsou *„záměrně vytvářeny nebo upravovány za účasti pedagogů s cílem optimalizovat osvojení určitého učiva“* (Rambousek, 2014, s. 17), např. učebnice, pracovní materiály, modely, interaktivní programy, výukové filmy apod.

Pokud mluvíme o pomůckách nepedagogizovaných, jsou to převážně originální předměty – např. přírodniny, kopie historických a uměleckých artefaktů apod.

Zajímavé je i uspořádání učebních pomůcek podle Hapala (Hapala in Dostál, 2007, s. 3), který učební pomůcky rozdělil:

- podle jejich působnosti a způsobu začlenění do vyučování, podle toho, jak aktivizují žáky na **pedagogicko-didaktické**;
- podle ovlivňovaných smyslů, na které pomůcky působí (vizuální, auditivní, audiovizuální, dotykové anebo smíšené) na **psychologicko-fyziologické**;

- podle druhu použitého materiálu, obsahu, formy, (např. pomůcky kovové, dvojrozměrné, trojrozměrné apod.) na **materiálně-praktické**.

4.4.2 Funkce učebních pomůcek

Jak jsou naše smysly ovlivňovány při přijímání nových informací? „Člověk získává 80 % informací zrakem, 12 % informací sluchem, 5 % informací hmatem a 3 % ostatními smysly“ (Kalhous, Obst, 2009, s. 337). Z této skutečnosti vyplývá funkce materiálních didaktických prostředků, tedy i učebních pomůcek.

Učební pomůcky mohou být zařazeny do kterékoli fáze výchovně vzdělávacího procesu, jsou-li do něj včleněny funkčně. Skalková (2007, s. 249) upozorňuje na skutečnost, že by neměly být učební pomůcky zařazovány do výuky náhodně. Učitel volí vhodné pomůcky vzhledem:

- k cíli, který jeho vyučování sleduje,
- k věku a psychickému vývoji žáků, jejich dosavadním zkušenostem a vědomostem,
- k podmínkám realizace (vybavení třídy a školy) i zkušenostem a dovednostem učitele.

Učební pomůcka plní dle Petláka (2004 in Miklošíková, 2009, s. 67) funkci **názornou** (přímé sledování pomůcky); funkci **nositele informace** – funkci **informativní** (informovat o souvislostech); funkci **motivační** (vzbuzovat zájem o učení); funkci **formativní** (přispívat k rozvoji myšlenkových operací); funkci **instrumentální** (zručnost s nimi zacházet); funkci **systemizující** (usnadňovat zařazení poznatku do pojmového systému); funkci **propojení teorie a praxe, racionální a ekonomickou** (urychlovat a usnadňovat učení); funkci **podpůrnou při samostudiu**.

Můžeme tedy konstatovat, že „základní funkce systému materiálních didaktických prostředků je totožná s funkcí všech didaktických prostředků: tj. *napomáhat k dosažení cílů vyučovacího procesu vytvořením vhodných podmínek pro optimální osvojování stanoveného učiva*“ (Rambousek, 2014, s. 12).

Postupem času se soubor nejrůznějších druhů učebních pomůcek rozvinul a při jejich výběru pro výuku klade na učitele nemalé nároky. A právě funkčnost učebních pomůcek by měla být učitelům nápomocná při jejich správném výběru.

Tabulka č. 2 podává přehled studijních a podpůrných didaktických prostředků (mezi nimi i učební pomůcky) a hlavních funkcí, které plní (Mikk, 2007, s. 15).

Tab. 2 Hlavní komponenty realizací funkcí učebních pomůcek

FUNKCE	KOMPONENTY
motivační	diapozitivy, videonahrávky
informační	počítačový software
systematizační	slovníky, mapy
koordinační	knihy odkazů
diferenciační	učebnice
řídící	pracovní sešity
rozvíjející učební strategie	rozšiřující materiály
sebehodnotící	sady testů
vzdělávání k hodnotám	čítanky

Zdroj: Učebnice: budoucnost národa (2007, s. 15)

4.5 Učební pomůcky textové

4.5.1 Učební text

Průcha (2003, s. 258) za učební text souhrnně označuje různé druhy učebnic, skript aj. tištěných materiálů určených učícím se subjektům. Mezi nimi je zařazen i pracovní list, učební pomůcka textová.

„Učení z textu je proces zpracování a zapamatování didaktické informace přenášené didaktickým textem. V současných koncepcích kognitivní psychologie a psycholinguistiky je objasňován jako interakce vlastního textu (poznatková struktura, stimulační charakteristika aj.) a vlastností subjektu (kognitivní a jazyková kompetence aj.). Významnost učení z textu neustále vzrůstá i přes rozšiřování technických didaktických prostředků a ve školní výuce má stále dominantní roli“ (Průcha, 2003, s. 260).

TEXT	SUBJEKT
(1) poznatková (obsahová) struktura ↔	(1) kognitivní kompetence
(2) jazyková struktura ↔	(2) jazyková kompetence
(3) stimulační charakteristiky ↔	(3) zájmy a motivace
(4) komunikační charakteristiky ↔	(4) komunikační podmínky zpracování textu

Obr. 2 Interakční pojetí učení z textu
Zdroj: Moderní pedagogika (2005, s. 281)

Z obrázku můžeme vyvodit, že učení z textu je vzájemná interakce mezi subjektem a textem, „při níž na sebe působí různé charakteristiky těchto „partnerů“. *Interakce jazykových struktur textu a jazykové kompetence subjektu*“ (Průcha, 2005, s. 281).

Průcha (2005, s. 282) na význam jazykových kompetencí subjektu klade velký důraz se zdůvodněním, že každý subjekt má určitou znalost repertoáru jazykových prostředků a pravidel jejich užívání. Například český žák ve věku devíti let má určitou znalost slovní zásoby češtiny, ovládá pravidla, podle nichž se konstruuje věty v češtině atd. Na druhé straně kterýkoli text, s nímž se žák tohoto věku setkává, vykazuje určité charakteristiky své jazykové struktury (např. může obsahovat odborné termíny, které žák nezná atd.). Základním předpokladem úspěšného učení z textu je tedy to, aby charakteristiky jazykové kompetence subjektu a jazykové struktury textu byly v korespondenci.

4.5.2 Učebnice

Mezi nejdůležitější textové pomůcky samozřejmě řadíme učebnice. Ty bývají používány především jako základní zdroj pro plánování výuky, učitelé ji používají jako pomůcku při vyučování a pro žáky je učebnice nástrojem k učení – předkládá soubor poznatků, obecně vymezených v osnovách daného vyučovacího předmětu. „*Učebnice má tedy velmi úzkou vazbu na kurikulum školy*“ (Maňák, 2008, s. 40). Učebnice má podobně jako výuka podněcovat aktivitu žáka, která vede k dosažení požadovaných kognitivních cílů.

Průcha (2005, s. 269) o učebnici mluví jako o edukaci zprostředkované médiem. Učebnice jsou v pedagogické teorii považovány za jeden z druhů didaktických prostředků. „*Učebnice patří k nejstarším produktům lidské kultury a používaly se dávno před vynálezem knihtisku*“ (Průcha, 2005, s. 270). Jedním ze zakladatelů teorie a tvorby moderních školních učebnic je Jan Amos Komenský. Ačkoliv se v současnosti může zdát, že učebnice jsou zastaralé a ztrácejí se v konkurenci nejmodernějších audiovizuálních pomůcek, mluví pedagogičtí odborníci o „renesanci učebnic“. Jak píše Průcha (2005, s. 277) je tento jev dán jejich specifickými vlastnostmi a funkcemi.

Průcha (2005, s. 280) pokládá za nejdůležitější médium ve vyučování jazyk. Učebnice jsou vedle učitelových komunikátů důležitým nosičem, skrze který zprostředkovává určité obsahy pro danou výuku. Toto zprostředkování je tedy podmíněno vlastnostmi a funkcemi učebnice.

Základní funkcí učebnice je **motivovat žáky** k učení, tzn., že by měla být vytvořena tak, aby v žácích vzbuzovala zvědavost a zájem o dané učivo, předmět.

Další důležitou funkcí je funkce **informační** – prezentování informací. „Učebnice určují výběr obsahů vzdělávání pro daný předmět. Učebnice jsou nejdůležitější reprezentací kurikula. Zároveň však učebnice nejsou jen nějakou sbírkou textů. Učebnicové texty jsou systematicky a cíleně psány v souladu s cíli vzdělávání a v souladu s podmínkami učení“ (Mikk, 2007, s. 13).

Funkce učebnice jsou znázorněny v tabulce č. 3. Důležitou funkcí je zde také funkce **koordinační**. Mikk (2007, s. 13) objasňuje koordinační funkci tak, že je třeba, aby učebnice začleňovaly informace do systémů a sladily je s používáním dalších didaktických materiálů. Těmito didaktickými materiály mohou být např. pracovní sešity, pracovní listy apod.

Jelikož učitelé často ve výuce postupují striktně podle učebnic, učebnice plní také funkci **normativní** – vymezují poznatky podle osnov a standardů. Když si myslíme, že v dnešní digitální době může důležitost učebnic klesat, „bude jejich význam pro řízení vzdělávacího procesu vzrůstat“ (Maňák, 2008, s. 41).

Tab. 3 Hlavní charakteristiky funkcí učebnic

FUNKCE	CHARAKTERISTIKY
motivační	ilustrovaná
	zajímavá
	obsahující problémové úlohy
informační	snadno čitelná
	související s každodenním životem
	vědecky správná
systematizační	strukturovaná
koordinační	související s ostatními učebnicemi
diferenciační	stupňovaná obtížnost
řídící	návody k učení
rozvíjející učební strategie	podpora samostatného myšlení
sebehodnotící	otázky a testy
vzdělávání k hodnotám	personifikace

Zdroj: Učebnice: budoucnost národa (2007, s. 17)

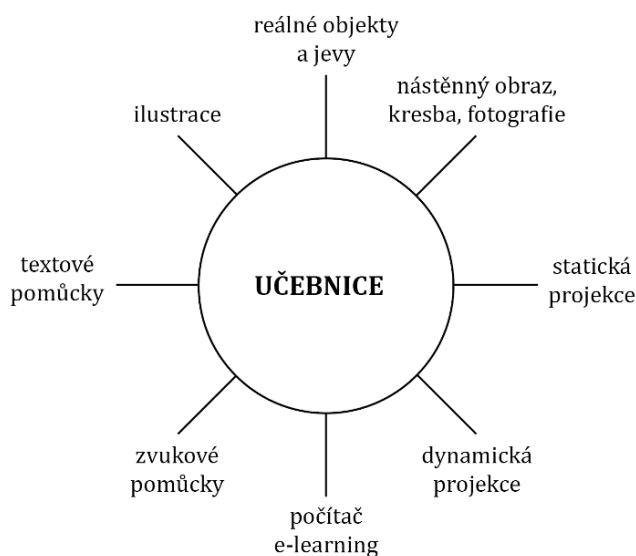
Podle toho, jaký má vztah učebnice k charakteru vyučovacího předmětu, rozlišujeme tyto typy učebnic (Kalhous, 2009, s. 143):

- **učebnice** v užším smyslu zaměřené především na osvojování učiva – výkladový text, text doplňující a text vysvětlující;
- **cvičebnice**, pracovní sešity určené především k procvičování učiva či samostatné práci žáků;
- **čítanky** (antologie textů – výběr z literárních děl).

Vydání učebnice a tvorba učebnice není zdaleka jen dílem autora. Jejímu uvedení na trh a do škol předchází mnoho kroků, o kterých podle Gregera (Greger in Maňák, 2006, s. 24) nevědí ani učitelé ani výzkumníci. Postup je následující: autor předloží námět zpracování učebnice a strukturu, která musí být schválena vydavatelstvím. K tomuto návrhu se vyjadřují externí recenzenti. Podobu ovlivňují typografové, ilustrátoři, grafici. Při tvorbě učebnice si někdy sami vydavatelé provádějí vlastní šetření mezi žáky a učiteli, aby zjistili, co od učebnice požadují. Greger (Greger in Maňák, 2006, s. 25) uvádí příklad, kdy průzkum prováděli výzkumníci prostřednictvím dotazníkového šetření. Cílem bylo porozumět procesu tvorby učebnic. Výzkum byl provedený J. S. Chalovou na vzorku 84 respondentů z celkem 34 vydavatelství. Výsledky výzkumu ukázaly, že většina vydavatelů pokládá zjišťování čtivosti textu za podstatný aspekt kvality učebnic, dvě třetiny respondentů jej považovaly za důležitější než výslednou cenu učebnice, vzhled učebnice, či volbu autora nebo editora učebnice. Výzkum také ukázal „že téměř všichni vydavatelé ze vzorku používají kvantitativních metod k určení čtivosti textu (vzorce čtivosti) a někteří z nich i jiné kvalitativní nástroje určení obtížnosti (zvláště holistické posouzení obtížnosti textu různými subjekty – především odborníci v daném oboru a učitelé)“ (Greger in Maňák, 2006, s. 25).

Úkolem učebnic je orientovat výuku na základní učivo, být příkladem metodických postupů a také koordinovat využití dalších učebních pomůcek a učebních materiálů. „Tím vznikne systém didaktických pomůcek, který se bude opírat o učebnici, která bude zárukou pevného opěrného bodu, řádu pro výběr učiva, pro vyučovací činnosti učitele i učební aktivity žáků“ (Maňák, 2008, s. 41).

Obr. 3 Systém učebních pomůcek
Zdroj: Kurikulum v současné škole (2008, s. 41)

4.5.3 Pracovní listy

Pracovní listy či pracovní sešity bývají obvykle používány jako doplnění učebnice. Průcha (2003, s. 174) považuje pracovní list za druh cvičebnice obsahující převážně úkoly a cvičení pro samostatnou práci žáků. „Cvičebnice je druh učebnice, jejímž účelem je opakování, upevňování určitých vědomostí, dovedností, vytváření návyků aj. Používá různých typů cvičení“ (Průcha, 2003, s. 31).

Dle Čapka (2015, s. 124) slouží pracovní list zpravidla k samostatnému procvičování žáka, ale není testem znalostí a neměl by být známkován. Doporučuje do pracovního listu zařazovat úkoly, cvičení, didaktický obrazový materiál, ale není zastáncem zařazování různých hlavolamů, křížovek, osmisměrek apod.

Pracovní listy jsou připravovány pro určitý tematický celek nebo pro jednotlivé učební činnosti. Cílem pracovních listů je aktivovat žáky, rozvinout schopnosti kritického myšlení vyššího řádu, vyvolávat diskuzi, a to za pomoci zadaných úkolů, otázek, informací, které aktivní myšlení a samostatné učení žáků podporují. Křístková (2004, s. 1) charakterizuje pracovní listy jako nositele informací o obsahu a průběhu konkrétního edukačního programu (pro žáky, učitele/lektora), které zároveň umožňují učitelům sledovat žákovu reflexi.

Při tvorbě pracovních listů je nutné dodržovat, tak jako při tvorbě např. učebnic, určité zásady a pravidla. Křístková (2004, s. 2) dělí pracovní listy do tří skupin dle jejich charakteristiky a způsobu použití:

1. **informační** pracovní listy – nositelem informace je písmo a obrazové znázornění. Jako didaktická pomůcka jsou bližší spíše učebnici než sešitu. V procesu učení jsou funkční pouze v případě, že jsou používány v kombinaci s jinými pomůckami, které zaznamenávají proces učení. Jejich výpovědní hodnota o žákových aktivitách je nulová a neumožňují získávat průběžnou zpětnou vazbu.
2. **aktivizující** pracovní listy – jsou nositeli originálních vstupů žáka do edukačního programu a snaží se co nejvíce podněcovat žákovo myšlení. Jako didaktická pomůcka jsou bližší spíše sešitu než učebnici. Vytváří se „na míru“, na konkrétní skupinu žáků a na konkrétní program. Při tvorbě dochází často ve snaze o zakomponování mnoha atraktivních a stimulujících úkolů k chaosu. Proto při tvorbě aktivizujících pracovních listů je nutné respektovat didaktické zásady a principy.
3. **kombinace informačních a aktivizujících** pracovních listů. Tyto dva typy by se měly striktně odlišovat, ale zároveň vzájemně doplňovat.

Při tvorbě kvalitního pracovního listu a při stanovení cíle pracovního listu je vhodné dodržovat cíle SMART a metodu AEIOU.

Cíle SMART:

- S – (specific – konkrétní) konkrétní specifické cíle, dostáhnout toho, o co usiluji,
- M – (measurable – měřitelné) schopnost změřit, vyhodnotit dosažení cíle,
- A – (attainable – dosažitelné) cíle přiměřené potřebám žáků daného věku,
- R – (realistic – reálné a realizovatelné) jsou cíle objektivně dosažitelné?
- T – (timely – termínované) časově vymezené.

Metodu **AEIOU** vysvětluje Křístková (2004, s. 4) následovně:

- A – atraktivní, motivující,
- E – ekonomický,
- I – investigativní, aktivizující,
- O – organizující, precizně formulující zadání,
- U – učící, vede žáky k reflexi.

Cíl a metodu dodržujeme samozřejmě i při tvorbě pracovních listů v kulturních organizacích – muzeích, galeriích, knihovnách apod. *„Pracovními listy k výstavě či expozici rozumíme zpravidla tištěný materiál, který usnadňuje porozumění výstavě či expozici, její doplnění a oživení. Od pracovních listů a sešitů využívaných ve školním prostředí se muzejní pracovní listy liší zejména provázaností s výstavou či expozicí, úzkou vazbou na vystavené předměty a zaměřením na podporu vnímání a zkoumání těchto exponátů“* (Mrázová, 2013, s. 5).

4.6 Didaktické zásady

Abychom mohli správně včlenit učební pomůcky do výuky, měli bychom dodržovat určité didaktické zásady. Tyto didaktické zásady, které se dle Zormanové (2014, s. 66) vyvíjely po staletí a vycházely a vycházejí ze zkušeností pedagogů, jsou učitelům vhodným nástrojem pro zefektivnění výuky. Pedagogové, jako např. Jan Amos Komenský, Jean-Jacques Rousseau, Johann Heinrich Pestalozzi, Adolf Diesterweg, Johann Friedrich Herbart, Herber Spence, je formulovali na základě vlastních zkušeností vyplývajících z jejich pedagogické praxe. Maňák (2003, s. 11) vysvětluje formulování didaktických zásad v závislosti na vývoji cílů společnosti následovně: *„Příčiny vývoje a změn vyučovacích metod jsou způsobeny tím, že se prohlubují znalosti o podstatě vyučovacího procesu, že se mění cíle společnosti, a tím též cíle školy, a že zásady jsou vždy formulovány z hlediska určité filozofické koncepce“* (Maňák, 2003, s. 11).

Kterými didaktickými zásadami se budeme řídit, pokud budeme chtít do výuky zařadit didaktické pomůcky? Didaktickými zásadami pro správné začlenění učebních pomůcek jsou především: zásada názornosti, dále potom zásady vědeckosti, přiměřenosti, trvalosti, aktivity a emocionálnosti.

Zásada **názornosti** propojuje všechny smysly, kterými jsou zrak, sluch, čich, chuť a hmat. Skalková uvádí (2007, s. 250), že pro soudobé pojetí názornosti má zásadní význam spojení aktivní činnosti, smyslového vnímání a abstraktního myšlení. Potřebnou náležitou pozornost je nutno věnovat tomu druhu názorných pomůcek, které představují materiály k předmětným operacím (přírodniny, montážní stavebnice, soubory pracovních nástrojů). I při existenci mnoha moderních pomůcek si stále svůj trvalý význam zachovávají také tradiční a zcela běžné prostředky, jako je školní tabule, školní obraz, ilustrace v učebnicích.

Podle zásady **vědeckosti** je dle Zormanové (2014, s. 64) důležité, aby si žáci osvojovali jen poznatky pravdivé a vědecky ověřené, obsah musí být tedy věcně

správný a také tyto odborné poznatky musí být žákům sděleny srozumitelným způsobem.

Při využívání zásady **přiměřenosti** je nutné obsah přizpůsobit věku vzdělávacích žáků, jejich jazykovým schopnostem, znalostem, dovednostem.

Aby si žáci dané učivo uchovali v dlouhodobé paměti, musí učitelé volit aktivní přístup, opakování, procvičování apod. Zde mluvíme o zásadě **trvalosti**.

Cílem učitele je také dosáhnout aktivního zapojení žáků při výuce, aby žák sám cítil potřebu se zapojit. Zde učitelé dodržují zásadu **aktivity**.

V neposlední řadě je to i zásada **emocionálnosti**, která vychází ze skutečnosti, že učitel, žáci se navzájem ovlivňují také v emocionální sféře. „*Je vědecky prokázáno, že vyučování probíhá lépe v pozitivním klimatu třídy, a proto by se měl učitel snažit o navození pocitu důvěry u žáků, neboť by měl pro žáky představovat také důvěrníka a rádce*“ (Zormanová, 2014, s. 65).

4.7 Motivace a zájem žáků

„Motivace, zájem patří k nejdůležitějším činitelům v učení. Proto je pro učitele potřebné dokázat odpovědět na otázky: umím vzbudit zájem žáků o učení, kterými prostředky to lze udělat, jak přimět žáka ke kvalitní práci? V motivaci k učení se někdy rozlišuje vnější a vnitřní motivace. Vnitřní motivací se rozumějí dílčí motivy spjaté s příslušným předmětem – zvědavost, radost z vykovávání příslušné činnosti.“ (Obst, 2000, s. 21). Pokud mluvíme o vnější motivaci, tou je pro žáky odměna, pochvala nebo trest. V praxi používají učitelé obojí. A jak nejlépe žáka motivovat? Žáka upoutáme novou situací, novou informací, žakovou aktivitou a sociálními momenty, tedy společnou činností.

Petty (2013, s. 59) hovoří o motivování zajímavým vyučováním. O učení, věcech, které jsou zajímavé a vzbuzují zvědavost. Mluví o zábavě – probuzení zájmu. *„Učení může uspokojovat přirozenou zvědavost, kterou v nás vyvolávají různé obory lidského poznání, a dokonce v nás může probouzet pocit údivu nad světem. I v případě, že nás určitý školní předmět příliš nezajímá, můžeme najít zalíbení v činnostech připravených učitelem. Tyto činnosti mohou být neobvyklé a zábavné, mohou nás vést k sebevyjadřování a tvořivosti“* (Petty, 2013, s. 59).

Můžeme tedy říci, že motivace pro učení v kulturních institucích je nezbytná tak jako pro učení ve škole.

4.8 Výchovně vzdělávací proces v období pozdní adolescence

„Všecko učení má býti rozměřeno podle stupňů věku, tak aby se nic nepředkládalo k učení, co nepřipouští chápavost“ (Jan Amos Komenský, 1948, s. 103).

V období pozdní adolescence, Vágnerová (2005, s. 324) tuto druhou fázi dospívání časově určuje od 15 do 20 let, probíhá u žáků kromě biologických také i řada komplexnějších psychologických proměn – používají abstraktní způsob myšlení, dokážou myslet o myšlení, v tomto věku je velká intelektuální aktivita, dochází k emocionální rovnováze. U žáků se projevuje rostoucí samostatnost, schopnost postarat se o sebe. Žáci v období adolescence dosahují většího sebeovládání, sebezodkonalování a vytváří si soustavy hodnot. Mají zájem o budoucnost, jsou již schopni se zaměřit na dlouhodobé budoucí cíle.

„Mladý člověk se snaží o sebepoznání, o poznání svých kladných i záporných vlastností. V sebevýchově se většinou snaží odstraňovat nežádoucí vlastnosti a získávat nebo posilovat vlastnosti kladné. V této souvislosti si mladí lidé vytvářejí mravní ideál. Není to konkrétní člověk, ale jakýsi souhrnný obraz o tom, jaký by člověk měl být“ (Linhartová, 2008, s. 100).

Kohoutek (Erikson in Kohoutek, 2010) charakterizuje vývoj v období pozdní adolescence za velice bouřlivý – a to jak fyzický, tak psychický a sociální, což klade zvýšené nároky na psychické zpracovávání. *„V žádném jiném stadiu životního cyklu... nejsou si tak těsně blízké příslib objevení sebe samého a hrozba ztráty sebe samého“ (Erikson in Kohoutek, 2010).* Velkou úlohu hraje potřeba identifikace se vzory, modely, příklady a jejich nápodoba. Vzrůstá zájem o morální problémy a jejich řešení.

Havighurst (Adolescence, 2015) zastává toto hledisko: adolescence je jako čas pro splnění vývojového úkolu. Pro naplnění vývojového úkolu nabízí konkrétní společnost určité vzorce chování.

Pro školní výuku je významné zejména abstraktní myšlení, které poskytuje naprosto novou kvalitu všem kognitivním procesům a otázka identity. *„Poznávací procesy a identita jsou totiž vzájemně propojené: vybíráme si svou osobní budoucnost na základě toho, co dnes víme a čemu rozumíme“ (Roschelle in Kalhous, 2009, s. 73).*

Jsem toho názoru, že i edukační programy v kulturních institucích mohou být také žákům nápomocny při ujasňování jejich hierarchie hodnot a morálních zásad. Bohužel, ale podle zkušeností muzejních pedagogů a kurátorů bývá dospívající mládež obvykle považována za velmi problematický typ návštěvníka kulturních institucí. *„Dospívající se chovají tak, aby uspěli ve skupině, jejíž jsou součástí – postoje jejich spolužáků mají proto zásadní vliv na to, zda se zapojí do interpretace, nebo ne“ (Ptáček, 2012, s. 26).* Důležité tedy je, abychom žáky již od začátku zaujali a získali si

jejich pozornost. Jedině tak se může stát výklad a práce kurátora a žáků s učebními materiály zajímavou diskuzí. „*Diskutující žák si vždy odnese mnohem víc, než byl-li by pouhým posluchačem*“ (Ptáček, 2012, s. 27). Z vlastní zkušenosti mohu potvrdit, že žáci v období pozdní adolescence rádi vyjadřují své postoje a názory a rádi přebírají role dospělých. Často se stává, že jsou brány více jako děti, a většinou se na jejich vlastní názory nikdo příliš neptá.

4.9 Didaktické aspekty muzejní edukace

„Styk s hodnotami minulosti znamená pro život současného člověka něco podstatného. K tomu, abychom se uměli alespoň trochu vypořádat s problémy tohoto světa, je především potřeba kultivace, vnitřního zjemnění, zvýšení citlivosti. Právě existence v prostředí, které už samo sebou demonstruje úctu k hodnotám, jež existovaly před námi, je jedním z nejsilnějších výchovných prostředků. Odnaučuje nás zpupnosti a pěstuje v nás pokoru. A pokora je podmínkou statečnosti.“

Milan Knížák (český výtvarník)²

Pokud se podíváme do historie, můžeme si všimnout, že název „muzeum“ nesly již v 18. století a na začátku 19. století některé školní sbírky. Dalo by se říci, že to byly převážně kabinetní názorných pomůcek. František Šebek (2010, s. 9) uvádí příklady matematického muzea při jezuitské koleji v pražském Klementinu (1722), gymnaziální muzeum v Litomyšli a v jiných místech. Gymnaziální muzeum v Opavě se v roce 1814 stalo veřejně přístupným a na jeho základě se posléze konstitovalo Slezské zemské muzeum. Zajímavým příkladem jsou také přírodovědné sbírky Ignáce Borna a hraběte Františka Josefa Kinského, jejichž část věnovali jejich tvůrci pražské univerzitě (1796).

Pro mnohé z nás jsou muzea budovami, které dýchají historií a jsou „*důstojnými místy prodchnutými řádem a věděním*“ (Šťastná, 2003, s. 127). Šťastná výstižně popisuje postoj návštěvníků ke kulturním institucím a jejich důvod k návštěvě. „*S jakou úlevou se v nich zastavíme a odpočineme si od hluku a chaosu ulice, agresivity reklam a nahodilosti dojmů*“ (Šťastná, 2003, s. 127).

Víme, že společenskovední obory zastávají ve škole důležitou roli tím, že se podílejí na vytváření postojů a hodnot. Vedle školy výchovně působí i kulturní paměťové instituce, které jsou často opomíjeným zprostředkovatelem poznání hodnot, výchovy k občanství a vlastenectví. Děje se tak prezentací jejich sbírek a skrze své autentické prostředí, které nabízejí.

---

² (Märc, 2012, s. 7)

„Výuka v muzeích a kulturních institucích vnáší do učení prvky kreativity. Základním cílem je, aby děti a mládež „objevovali“ minulost, umělecká díla, kulturu jiných národů. Více než „oficiální“ přehledy, zaujmou zvláště mladší věkové skupiny příběhy, tj. výuka, která se zabývá „skutečným životem“. Obecně platí, že výuka pojata tematicky je pro výchovu mnohem účinnější než chronologický přehled učiva“ (Homerová, 2013, s. 48).

O výuce v mimoškolním prostředí a jejím významu, který v souvislosti s modernizací vyučování neustále vzrůstá, nás seznamuje také Skalková ve své monografii *Obecná didaktika: vyučovací proces, učivo a jeho výběr, metody, organizační formy vyučování* (2007). Výuka v mimoškolním prostředí *„podporuje názornost vyučování, prohlubuje společensko-vědní, přírodovědné, technické či pracovní znalosti žáků, ukazuje praktický význam osvojovaných poznatků a jejich využití, navozuje vztah vyučování k praktickému životu, posiluje motivaci, zájem a předprofesionální orientaci žáků“* (Skalková, 2007, s. 233).

Jistě zajímavý je i pohled Barryho Lorda, jednoho z neuznávanějších muzejních odborných poradců na světě, který definuje učení v muzejním prostředí především jako (Lord in Jiroutová, 2014, s. 12):

- neformální;
- dobrovolné – plně podléhající svobodné volbě návštěvníka (nebo vedoucího školní nebo návštěvnické skupiny, jejímž je členem);
- primárně zaměřené na emoce – ačkoliv i ono má kognitivní složku, orientuje se na naše pocity a způsoby prožívání, a tím ovlivňuje naše postoje, zájmy, hodnotový systém, přesvědčení a schopnost ocenit danou myšlenku prezentovanou muzejní expozicí, čímž dává tomuto učení také charakter transformativní.

4.9.1 Muzejní pedagogika

Muzejní pedagogika představuje sociální vědu, která se zabývá muzejní edukací. Přední britský pedagog David Anderson ve své tezi uvádí, že vznik muzea a muzejní pedagogiky *„vychází z potřeby společnosti nebo komunity rozvíjet nový a dynamický vztah mezi učením a kulturou, vztah, kterého nelze dosáhnout pomocí univerzity, školy nebo knihovny“* (Anderson in Jagošová, Jůva, Mrázová, 2010, s. 12).

S počátky muzejní pedagogiky v prvních teoretických reflexích funkce muzea se můžeme setkat již v 16. století. J. A. Komenský označuje pojetí muzea termínem *„zahradu utěšené podívané“*. A i když Komenský vytvořil originální obrázkové učebnice, zdůrazňoval, že ani nejnázornější kniha nemůže přiblížit zkoumané oblasti,

proto je velmi užitečné předvádět žákům mnohé věci přímo, ve formě sbírkových exponátů.

„Termín muzejní pedagogika, jenž zastřešuje teorii a praxi edukace (výchovy a vzdělávání) v muzeu, muzeem a pro muzeum, se v českém odborném lexiku i v českých muzeích a galeriích začal používat teprve v posledních dvaceti letech“ (Jagošová, Jůva, Mrázová, 2010, s. 12).

Vzdělávací a výchovnou funkci muzea zdůrazňoval Josef Beneš, významný český bohemista a muzeolog, který vymezuje muzeum jako výchovnou instituci. V současné době se otázkou muzejní pedagogiky zabývá vysokoškolský pedagog Vladimír Jůva. *„Muzeum se za posledních dvě stě let stalo jedním z nejvýznamnějších kulturních zařízení, které se vedle své odborné činnosti soustavně podílí na vzdělávání širokého okruhu občanů, a to všech věkových kategorií“* (Jůva, 2004, s. 121).

Shodnou myšlenku sdílí i Petra Šobáňová, pedagogická pracovnice, která svůj profesní zájem směřuje rovněž do oblasti muzejní a galerijní pedagogiky. *„Muzeum jako instituce a jeho sbírky působí na společnost výchovně. Poněkud abstraktní obecně výchovné poslání muzea kultivující osobnost návštěvníků, má však i vzdělávací, resp. edukační efekt ve smyslu osvojení nových postojů, zkušeností, kompetencí, informací, poznatků atd.“* (Šobáňová, 2012, s. 35).

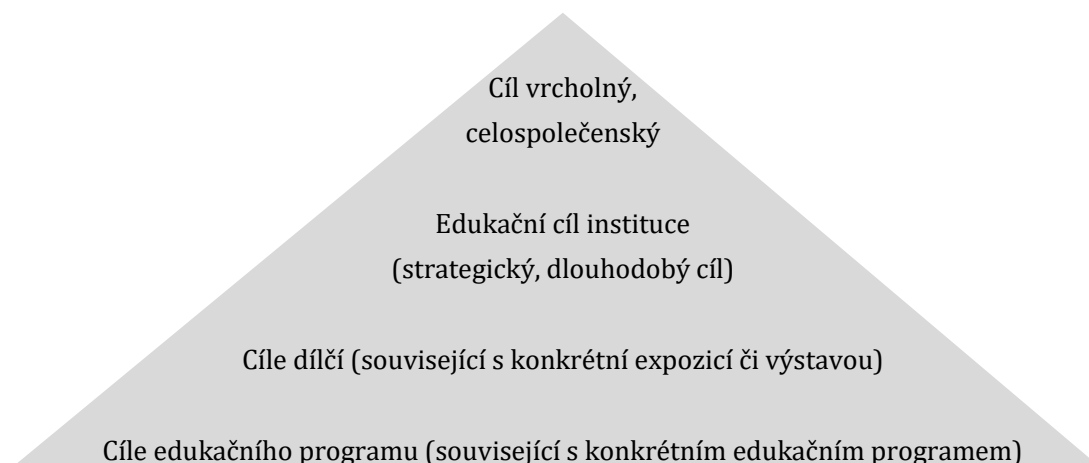
4.9.2 Plánování edukačních aktivit v muzeu

Školní edukaci významně ovlivňuje mimoškolní prostředí. V případě, že je dobře zvolené, vede i ke zvýšení její účinnosti.

„Specifikem každého muzea jsou jeho sbírky, proto vzdělávací strategie muzea formuluje, v čem jsou tyto sbírky specifické a jakým způsobem mohou návštěvníka obohatit“ (Šobáňová, 2015, s. 45). Pro tvorbu kvalitních konkrétních edukačních aktivit si musí muzea také stanovit výchovné a vzdělávací cíle. Tyto cíle jsou závislé i na vývoji společnosti a na tom, co se právě považuje za zásadní. Při stanovení cílů formulujeme požadavky na žáky. Učitelům pak udávají směr – z cílů vyplývá obsah, prostředky a metody.

Dle Šobáňové (2015, s. 48) dělíme vzdělávací cíle v muzeu na **obecné** – v případě muzea se týkají celkového působení muzea a k jejich splnění nelze dospět v krátkém časovém období a zcela **konkrétní** – týkají se konkrétní oblasti působení muzea a jsou splnitelné v krátkém čase. Tyto cíle výchovy a vzdělávání mají rozličnou úroveň obecnosti: od cíle vrcholného, který odráží neobecnější pojetí člověka v dané společnosti, až po cíle operační, vztahující se k jednotlivým dílčím výukovým aktivitám.

Obr. 4 Pyramida edukačních cílů v muzejní pedagogice
Zdroj: Plánování edukačních aktivit v muzeu (2015)

„Co muzea středním školám nabízejí? Spolupráce na různých úrovních – tematické přednášky, komentované prohlídky, prohlídky s pracovními listy, lektorské programy připravené ke stálým expozicím, daleko méně už lektorské programy ke krátkodobým výstavám.

Co střední školy potřebují? Programy na míru – takové, které odpovídají cílům stanoveným v ŠVP. Programy, jež pracují s neopakovatelnou devizou muzea, kouzlem místa a přiměřenou odborností. Programy, které nelze realizovat nikde jinde než právě v muzeu. Programy, při nichž se může učitel spolehnout na muzejního pedagoga v oblasti odborné i pedagogické.“ (Dvořáková in Márc, 2012, s. 29).

Muzejní pedagog musí respektovat při plánování edukační aktivity v kulturní instituci také aspekty psychologické a dodržovat zásady účinné konstrukce poznání a práce s historickými pojmy. Štech (2003, s. 83) při práci s historickými pojmy a při jejich zprostředkovávání žákům klade velký důraz na dodržování hlavních zásad. Při nedodržení poukazuje na tyto slabiny:

- Špatný předpoklad učitelů, kurátorů expozice, že poznání vzniká přímo, pohledem na podnětový materiál. „Osahat, vidět, zažít“ jsou leitmotivy všech, kteří předpokládají, že poznatek vzniká „otiskem“ předmětu, slova do vědomí dítěte. Ale psychické procesy, stavy a jejich výsledky nevznikají přímo. Mezi kulturními podněty a psychickými pojmy a představami existují nezbytná zprostředkování. Formování mysli dětí můžeme ovlivnit jedině zasahováním do těchto zprostředkujících článků. Toto zprostředkování musí probíhat koordinovaně: výběrem artefaktů, volbou vhodné činnosti s nimi a podporou prostřednictvím interpretace.

- Pokud při plánování formálních podnětů artefaktů nemáme jasno, jaké psychické procesy umožňuje činnost s tím, kterým artefaktem navodit, a jaké tedy stanovíme cíle vzdělávacího pobytu v kulturní instituci, nemusí být u žáka ztotožnění zážitku s poznatkem vždy kvalitní a hluboký.
- Slabinou může také být vyzdvihování mimoškolní formy poznávání. To znamená, že pokud se výuka nějakých poznatků přenese mimo školu, do kulturní instituce, ještě neznamena její vyšší hodnotu a účinnost. Proto poznávání v muzeu musí také respektovat základní kritéria způsobu poznávání, mají-li si žáci osvojit poznatky, které jsou trvalé a přenositelné.

4.9.3 Plánování edukačních aktivit v muzeu v návaznosti na RVP a ŠVP

Neformální vzdělávání (vzdělávání mimo formální vzdělávací systém uskutečňující se nejčastěji ve školách) má v různém prostředí jiný výchovný a vzdělávací potenciál.

Východiskem pro konstrukci vzdělávacího programu, obsahu programů a projektů muzeí a galerií jsou dle Pastorové (2010, s. 21) vedle rámcových vzdělávacích programů rovněž školní vzdělávací programy. Přestože muzea a galerie v programech „na míru“ lépe zohlední aktuální vzdělávací potřeby žáků konkrétní školy, je třeba, aby dlouhodobá koncepce edukačních programů vycházela ze znalostí rámcových vzdělávacích programů (zejména vzdělávacích obsahů oborů, postavení průřezových témat a pochopení významu klíčových kompetencí). Mají-li muzea a galerie přispět ke vzdělávání žáků, je třeba, aby spolupráci a komunikaci se školami vnímaly jako dlouhodobý proces, nikoliv pouze jako „jednorázové setkání“.

Rámcové vzdělávací programy (RVP) vymezují závazné rámce vzdělávání pro jeho jednotlivé etapy (pro předškolní, základní a střední vzdělávání).

Školní úroveň představují školní vzdělávací programy (ŠVP), podle nichž se uskutečňuje vzdělávání na jednotlivých školách. Školní vzdělávací program si vytváří každá škola podle zásad stanovených v příslušném RVP. Rámcové i školní vzdělávací programy jsou veřejné dokumenty přístupné pro pedagogickou i nepedagogickou veřejnost.

Rámcové vzdělávací programy (Balada, 2007, s. 6):

- vycházejí z nové strategie vzdělávání, která zdůrazňuje klíčové kompetence, jejich provázanost se vzdělávacím obsahem a uplatnění získaných vědomostí a dovedností v praktickém životě;

- vycházejí z koncepce celoživotního učení; formulují očekávanou úroveň vzdělání stanovenou pro všechny absolventy jednotlivých etap vzdělávání;
- podporují pedagogickou autonomii škol a profesní odpovědnost učitelů za výsledky vzdělávání.

Vzdělávací obsah jednotlivých vzdělávacích oborů se ve školních vzdělávacích programech člení do vyučovacích předmětů. Na učivo konkrétních vyučovacích předmětů úzce navazují průřezová témata, která doplňují kurikulum o aktuální problematiku společenského života současného světa. Výběr průřezových témat a způsob jeho zařazení do práce školy je v pravomoci školy. Výukový program v konkrétní muzejní expozici, pro kterou bude zpracován pracovní list pro žáky středních škol, by mohl být zařazen svým obsahem mezi průřezové téma Občan v demokratické společnosti a bude rozvíjen v předmětech Český jazyk a literatura, Dějepis, Občanská nauka a Základy společenských věd.

Vzdělávací programy mají v současné době rámcový charakter, učitelé tak mají větší prostor pro výběr učiva a dotváření kurikula. Kalhous (2009, s. 145) klade důraz na odbornost učitelů při tvorbě kurikula, jelikož v souvislosti s tím vzrůstá jejich zodpovědnost za výsledky učení žáků a jejich uplatnění v životě.

„Rámcové vzdělávací programy jsou pro muzejní instituce koncepčním vodítkem, umožňují udělat si obecnou představu o tom, co se žáci a studenti učí, na co můžeme jako muzeum navazovat, nebo co hledat v tématech výstav tak, aby byly pro školy užitečné a snadno zakomponovatelné do výuky“ (Jagošová, Mrázová, 2010, s. 35). Školní vzdělávací programy jsou praktickým upřesněním a konkretizací rámcových vzdělávacích programů. Slouží jako podnět upřesnění požadavků obecného kurikula nebo jako východisko při užší, účelově zaměřené spolupráci se školami v daném regionu, daném oboru.

„Spolupráce paměťových institucí se školami by měla být oboustranně přínosná a přinášet uspokojení dospělým z obou spolupracujících stran a pozitivně ovlivňovat žáky jak ve smyslu jejich výchovy v užším slova smyslu (tj. působení na city, postoje, hodnoty žáků a jejich preference), tak i v jejich vzdělávání“ (Pastorová, 2010, s. 21).

4.9.4 Funkce pracovních listů v muzeu

Primárním účelem pracovních listů v kulturních institucích je podpora žákům při vnímání vystavených exponátů. *„V zásadě lze říci, že pracovní listy jsou pro návštěvníka námětem, jak s výstavou pracovat. Měly by obsahovat záznam a utřídění základních*

a nejdůležitějších poznatků, jejich zafixování pomocí úkolů a aktivit, případně inspiraci k samostatnému bádání či práci s postoji a názory uživatelů“ (Mrázová, 2013, s. 6).

Tak jako obecně didaktické prostředky plní určité funkce ve výchovně vzdělávacím procesu, tak i pracovní listy v muzejním prostředí dle Mrázové (2013, s. 6) v sobě nesou hned několik funkcí:

- **orientační a koordinační** – pracovní listy orientují ve výstavě a ukazují tak jednu z možných cest, jak s výstavou pracovat, měly by promyšleně navazovat na vystavené sbírkové předměty a na původní výstavní záměr a zároveň nabízet další nové pohledy a spojení získávaných informací;
- **poznávací a systemizační** – pracovní listy zpravidla obsahují základní poznatky, úkoly a náměty k tématu výstavy či expozice, jejich pořadí je pro návštěvníky zároveň návodem na poznání a utřídění nových informací;
- **rozdávající, výchovnou, upevňovací a kontrolní** – díky vhodně zvoleným způsobům práce ve výstavě či expozici pomáhají pracovní listy návštěvníkům rozvíjet jejich osobní zájem o téma, podporují výchovný potenciál muzejního prostředí, stejně jako fixací nových poznatků i kontrolu správnosti zapamatovaných informací;
- **motivační a sebevzdělávací** – svým obsahem a zpracováním by měly pracovní listy také motivovat návštěvníky k dalšímu zájmu o téma.

4.9.5 Výukové metody podporující práci s pracovním listem v muzeu

Pro tvorbu pracovního listu, který bude vytvořen pro expozici Normalizaci navzdory, budu brát v úvahu výukovou metodu lektora v lektorovaném programu dané expozice. Úkolem pracovního listu by měla být pomoc žákům lépe se orientovat v expozici, aktivizovat jejich myšlení a upevnit získané znalosti.

Výukových metod, které jsou vhodné pro edukační činnosti v kulturních organizacích není mnoho a muzejní pedagog / lektor musí být schopen s vybranou výukovou metodou pracovat.

Pešková (2013, s. 6) doporučuje tyto vhodné výukové metody:

- **objektové učení** – zpřístupnění sbírkových předmětů, které jsou nositeli informací, umožňují žákům porozumět tomu, proč je kulturní organizace – muzeum či galerie, chrání ve svých sbírkách;
- **kritické myšlení** a jeho třífázový model učení EUR – evokace, uvědomění si významu a reflexe;

- **projektové vyučování**, kdy jsou zadaná témata řešena komplexně a slučuje vždy několik vyučovacích předmětů a pokud by šlo o muzejní projekt, může být navázán na RVP v několika rovinách;
- **výuka zážitkem**, při které zážitkem dochází k probuzení emocí podporující samostatné vzdělávání, které je motivováno vlastním zájmem žáka.

5 Praktická část a výsledky práce

Na základě teoretické přípravy, jak postupovat při tvorbě pracovního listu v kulturní instituci pro danou věkovou skupinu jsem vytvořila pracovní list pro expozici Normalizaci navzdory v Moravském zemském muzeu.

Nejdůležitějšími daty pro tvorbu pracovního listu, které vyplývají z teoretické části bakalářské práce, byla analýza problematiky didaktických prostředků, charakteristika dospívajících žáků střední školy, analýza školních vzdělávacích programů středních školy, detailní seznámení se s kulturní institucí – Moravským zemským muzeem a jeho edukačními cíli, Metodickým centrem muzejní pedagogiky, Centrem kulturně-politických dějin 20. století a jeho sbírkami a v neposlední řadě s expozicí Normalizaci navzdory.

Vytvořený pracovní list k expozici pro žáky a metodický pokyn pro práci s pracovním listem pro učitele je součástí bakalářské práce.

5.1 Představení věkové skupiny žáků a návaznost SŠ na RVP a ŠVP

5.1.1 Charakteristika věkové skupiny

Výukový program v expozici Normalizaci navzdory spolu s pracovním listem je určen žákům středních škol a gymnázií, věkové skupině v rozmezí od 15 do 20 let – období pozdní adolescence.

Díky pracovnímu listu se snažím o to, aby v průběhu edukačního programu byly dodrženy cíle, které se v teorii nazývají:

- **Kognitivní (vzdělávací, poznávací)** – edukační program vyžaduje po žácích soustředěnost a pozornost při výkladu; žáci jsou vedeni pomocí kladení otázek v průběhu programu k otevřenému dialogu, ke kritickému myšlení, k vyjádření svých názorů k dané tematice a směřování k hlubšímu poznání; při práci s pracovním listem jsou žáci vyzváni k práci ve skupinách (vzájemná interakce), která jim umožňuje si nové poznatky lépe zapamatovat. A samozřejmě si zde žáci upevňují své již nabyté znalosti ze školní výuky.
- **Psychomotorické** – program nabízí také interaktivní prvky – žáci si vyzkouší psaní na starých psacích strojích.

- **Afektivní (postojové, hodnotové)** – výklad daného tématu pozitivně ovlivní jejich demokratické postoje a hodnoty.

5.1.2 RVP a ŠVP střední školy

Ze své dlouholeté pracovní zkušenosti můžu konstatovat, že Moravské zemské muzeum při tvorbě lektorovaných edukačních programů pro školy vychází ze znalostí rámcových vzdělávacích programů: vzdělávacích obsahů oborů a průřezových témat. Muzejní pedagogové se při přípravě a tvorbě edukačních programů snaží o to, aby tyto programy školy vnímaly jako dlouhodobý proces, aby návštěvy žáků se svými učiteli nebyly jen jednorázové. Nabídnout školám takový edukační program, který v některých případech může shrnout učivo daného tématu či procvičit získané znalosti žáků „zážitkovou metodou“. Moravské zemské muzeum nabízí výukové programy určené žákům středních škol a gymnázií v expozicích Dietrichsteinského paláce, Biskupského dvora, Pavilonu Anthropos. Zde seznamuje žáky s nejstarší historií, vznikem a vývojem člověka i počátky umění a kultury až po novodobé dějiny naší země, s přírodovědnými a uměnovědnými obory. Pracovní listy ve jmenovaných objektech nejsou při lektorování žákům SŠ a gymnázií k dispozici.

Při tvorbě pracovního listu vycházím ze školních vzdělávacích programů Střední průmyslové školy Purkyňova v Brně, kde jsem v rámci své pedagogické praxe analyzovala ŠVP studijních oborů střední školy – vyučovací předměty a ročníky, ve kterých se téma období Normalizace vyučuje. Střední průmyslová škola Purkyňova v Brně nabízí žákům studijní obory zakončené maturitní zkouškou a učební obory ukončené závěrečnou zkouškou. Přehled studijních oborů, ročníků a vyučovacích předmětů přikládám formou tabulky do Přílohy A.

Jak z tabulky v Příloze A vyplývá, s tématem normalizačního období se žáci setkávají v průběhu celého studia, a to v předmětech Český jazyk a literatura, Dějepis, Občanská nauka a Základy společenských věd (ZSV).

Doporučuji tedy pracovní list pro vzdělávací oblasti: Jazyk a jazyková komunikace (Český jazyk a literatura) a Člověk a společnost (Občanský a společenskovědní základ, Dějepis).

5.2 Představení kulturní instituce

5.2.1 Moravské zemské muzeum

Moravské zemské muzeum (MZM) je druhá největší a zároveň druhá nejstarší muzejní instituce v České republice. V letošním roce si připomíná významnou událost – 200. výročí od svého založení. 29. 7. 1817 schválil císař František I. založení muzea v Brně, které bylo na jeho počest nazváno Františkovým. Jak se můžeme dočíst na webových stránkách muzea (Profil muzea, 2017) je Moravské zemské muzeum výzkumnou organizací, jejímž hlavním účelem je provádět základní výzkum, aplikovaný výzkum nebo experimentální vývoj a šířit jejich výsledky prostřednictvím výuky, publikování nebo převodu technologií v rámci své činnosti. Ve svých sbírkách uchovává muzeum přes 6 milionů předmětů, které představují cenný materiál z oborů přírodních a společenských věd. Kromě sbírkotvorné a vědecko-výzkumné práce pořádá muzeum výstavy, přednášky, exkurze, vykazuje rozsáhlou ediční činnost a zabývá se edukací.

Moravské zemské muzeum je příspěvkovou organizací Ministerstva kultury ČR a členem Asociace muzeí a galerií ČR a Mezinárodní rady muzeí (ICOM).

5.2.2 Edukační cíl instituce

Muzeum, můžeme říci jako místo pro celoživotní vzdělávání, prezentuje své sbírky prostřednictvím expozic a výstavy tak, aby jejich hodnoty a význam mohli ocenit zástupci všech věkových kategorií a všech společenských vrstev. Zejména pro dětské návštěvníky, žáky a studenty vytváří takové prostředí, které podporuje vzdělávání nenásilnou formou a současně stimuluje všechny smyslové orgány.

Muzeum vytváří a realizuje výchovně-vzdělávací programy v návaznosti na RVP a ŠVP pro mateřské, základní, střední a vysoké školy. Na svých webových stránkách nabízí pro tyto skupiny bohatou nabídku doprovodných programů a lektorovaných prohlídek.

5.2.3 Metodické centrum muzejní pedagogiky MZM

Metodické centrum muzejní pedagogiky vzniklo při Moravském zemském muzeu v roce 2004 na základě „Koncepte účinnější péče o movité kulturní dědictví, uložené zejména v muzeích a galeriích v České republice, na léta 2003–2008“ a stalo se tak jedním z devíti metodických pracovišť Ministerstva kultury v České republice.

Posláním centra je sledování a zkoumání dané muzejní oblasti, poskytování informací a služeb vlastníkům a správcům sbírek muzejní povahy a dalším zájemcům, vydávání metodických doporučení a textů. Jedním z hlavních úkolů centra je zajišťování oborového vzdělávání, na podzim letošního roku centrum otevře již 6. běh kurzu Základy muzejní pedagogiky, který je realizován s podporou Ministerstva kultury ČR.

5.2.4 Webový portál MUZEOEDU

V roce 2015 spustilo Metodické centrum muzejní pedagogiky nový webový portál muzeoedu.cz se zacílením na skupinu učitelů mateřských, základních, středních a vysokých škol. Učitelé zde mohou ve strukturované nabídce edukačních programů muzeí a galerií přihlášených na webovém portálu aktivně na základě svých požadavků a potřeb vyhledávat pomocí zadání určitých kritérií edukační programy pro své žáky. *„Vyhledávat mohou podle geografického hlediska (rozdělení podle krajů a míst), podle stupně vzdělávání (MŠ, 1. a 2. stupeň ZŠ, SŠ a gymnázia), na základě kritéria tematického/obsahového, které vychází ze struktury Rámcových vzdělávacích programů (vzdělávací oblasti a průřezová témata) a časového (časový úsek, během něhož je program nabízen), všechna tato kritéria je možné v rámci výběrového filtrování kombinovat“* (Muzeoedu.cz, 2016, s. 3). Nabídka edukačních programů je specifikována dle vzdělávacích oblastí RVP, se kterými pracují učitelé ve školách.

5.2.5 Centrum kulturně-politických dějin 20. století MZM

Centrum kulturně-politických dějin 20. století je prezentováno (Charakteristika oddělení, 2017) jako sbírkotvorné, dokumentační, edukační a vědecko-výzkumné pracoviště MZM se zaměřením na kulturně-politické dějiny Československa a Česka 20. a 21. století.

Díky akvizičním úspěchům pracovníků tohoto centra je sbírka muzea obohacena o výjimečné dokumenty politologické, politické, sociologické, filozofické, publicistické a historické. Od roku 2010 se vedla intenzivní jednání se spisovatelem Pavlem Kohoutem směřující k získání fondů významných osobností českého protitotalitního úsilí 70. a 80. let minulého století. Již v srpnu 2010 se podařilo získat darem první část cenného souboru spisovatele a po listopadu 89 i politika Jiřího Gruši, následně v září první konvolut z obsáhlého archivu Pavla Kohouta a ještě téhož roku též fond Oty Filipa. V roce 2012 centrum zahájilo spolupráci s Jiřím Müllerem, jed-

ním z čelných představitelů studentského hnutí na sklonku 60. let, disidentem, signatářem Charty 77 a organizátorem tzv. Podzemní univerzity. Právě on v dalším období zajistil významné akvizice dokumentů historiků Jana Tesaře a Jaromíra Procházky, filozofky Boženy Komárkové, sociologa Miloslava Petruska a filozofa a estetiky Rogera Scrutona. Do dnešních dnů má centrum ve svých sbírkách celkem 14 fondů, včetně akvizic od Jana Trefulky a Milana Uhdeho. Centrum sídlí v ulici Hudcova v Brně v Domě Jiřího Gruši. Nachází se zde také badatelny, archívy konkrétních událostí, aktivit a osobností spjatých s kulturními dějinami naší vlasti.

5.3 Expozice Normalizaci navzdory

V Domě Jiřího Gruši je pro návštěvníky zpřístupněna expozice Normalizaci navzdory. Expozice přibližuje prostřednictvím textů na panelech, sbírkových předmětů a dobových dokumentů konec demokratizačního procesu v socialistickém Československu vstupem sovětských vojsk v srpnu 1968, brněnské oběti k 1. výročí vstupu vojsk (D. Muzikářová, S. Valehrach), čas normalizace, Chartu 77 a její distribuci do Brna, dále brněnské signatáře (rodina Šabatova, M. Uhde, J. Trefulka, manželé Šimsovi, B. Komárková, J. Müller aj.), společenské poměry, fenomén brněnské tzv. podzemní univerzity a brněnský listopadu 1989.

5.3.1 Uspořádání a výtvarné řešení expozice

Expozice Normalizaci navzdory je umístěna v jednom z objektů Moravského zemského muzea v Domě Jiřího Gruši na ulici Hudcova 76 v Brně-Medlánkách, výškové budově postavené v 70. letech, tedy v nestandardním prostředí pro kulturní instituci. Jelikož je expozice umístěna mimo centrum Brna, pro mimobrněnské školní skupiny je dostupnost poněkud obtížnější.

Výstava Normalizaci navzdory je součástí expozice „Corpus litterarum. Stopy písemnictví nejen v moravských dějinách“ skládající se z více výstav. Podstatnou složku expozice tvoří panely a vitríny. Téma je návštěvníkům zprostředkované prostřednictvím textů (zajímavým obsahem, ale příliš dlouhým) a fotografií umístěných na panelech. Sbírkové předměty jsou umístěny ve vitrínách s popiskami, interaktivní část nabízí staré psací stroje položené na dobových školních lavicích.

Výtvarně je expozice řešena v barvách šedé, modré, bílé a červené. Působí klidným dojmem, doplňuje téma a neodvádí pozornost od soustředění se při čtení textů a prohlídce sbírkových předmětů.

Obr. 5 Pohled do expozice Normalizaci navzdory
Zdroj: Romana Jalůvková

5.3.2 Téma normalizace v literatuře a projektu „Dotkni se 20. století“

Důležitým bodem pro přípravu bylo samozřejmě nastudování literatury a získání tak hlubších poznatků o období, souvislostech a důležitých událostech v letech 1968 až 1989. Knihy, ze kterých jsem čerpala nové poznatky jsou tyto:

- „Normalizaci navzdory – občanský odpor proti komunistické totalitě“ autorů PhDr. Zdeněk Drahoš, PhDr. Jan Břečka. Jedná se o katalog ke stejnojmenné výstavě, kterou mohli návštěvníci muzea zhlédnout v roce 2013, a z její součásti je expozice zrealizována. Katalog (Drahoš, 2013) přibližuje konec demokrati-začního procesu v socialistickém Československu vstupem sovětských vojsk v srpnu 1968, brněnské oběti k 1. výročí vstupu vojsk (D. Muzikářová), čas normalizace, Charta 77 – její distribuce do Brna, brněnští signatáři (rodina Šabatova, M. Uhde, J. Trefulka, manželé Šimsovi, B. Komárková, J. Müller aj.), společenské poměry, fenomén brněnské tzv. podzemní univerzity a opět dobové dokumenty z brněnského listopadu 1989.
- „Normalizace, to je ono“ autora Bořivoje Nebojsy, který publikaci člení do dvou kapitol. V první kapitole věnuje autor (Nebojsa, 2001) pozornost Pražskému

jaru, událostem souvisejícím s rokem 1968, a následné normalizační zimě z pohledu celorepublikového. Druhá kapitola ukazuje dobu normalizace skrze autentické zážitky obyčejného člověka z Vysočiny.

- „Sametoví filozofové“. V knize autorka Barbara Day (Day, 1999) poutavě zachycuje dramatické příběhy stíhaných a pronásledovaných lektorů, kteří přednášeli v tzv. „podzemních univerzitách“ neboli „bytových seminářích“ v normalizačním Československu ve spolupráci s britskou Jan Hus Educational Foundation. Příběhy pořádání seminářů pro studenty, kterým nebylo umožněno z politických důvodů studium na vysokých školách
- Vítězové? Poražení?, 1. díl dvoudílné publikace rozhovorů a vyprávění někdejších disidentů a komunistických funkcionářů od autorů Miroslava Vaňka a Pavla Urbáška (Vaněk, Urbášek, 2005). Pro moji práci jsem čerpala z rozhovorů s Jiřím Müllerem (studentským vůdcem v šedesátých letech, signatářem Charty 77, samizdatovým vydavatelem a organizátorem aktivit Nadací Jana Husa) a Petrem Oslzlým (divadelníkem, pořadatelem bytových seminářů podzemní univerzity ve spolupráci s Nadací Jana Husa, počátkem osmdesátých let spolupracoval s Jazzovou sekcí).

Díky Projektu „Dotkni se 20. století!“ (Materiály ke stažení, 2017) vznikají originální výukové materiály, které základním a středním školám umožňují zatraktivnit výuku dějin 20. století. Materiály jsou postavené na svědectví autentických dokladů minulosti a jsou na webovém portálu Dotkni se 20. století volně ke stažení. Pro moji tvorbu byl portál velmi inspirativní.

5.3.3 Grafické pojetí pracovního listu

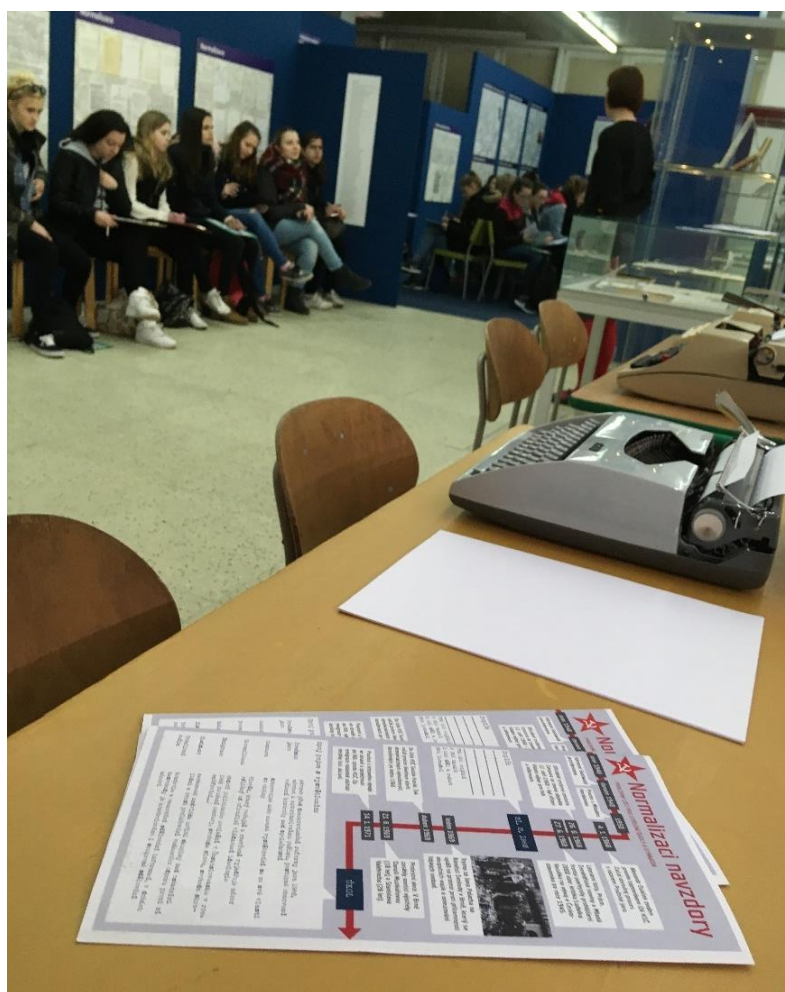
Jak graficky pojmout pracovní list a představit žákům toto pro ně neatraktivní téma? Prvotní myšlenka, jakou podobu by mohl pracovní list pro žáky středních škol mít, bylo netradiční poskládání do tvaru české vlajky. Poskytnout žákům informace, ale také jim umožnit si s pracovním listem trochu pohrát. Bohužel standardní velikost papíru (musela jsem myslet i na pozdější tisk) mi tuto možnost neumožnila.

Jelikož žáci převážně pro své zápisky používají sešity o velikosti A4, zvolila jsem formát pracovního listu A3 na šířku s poskládáním tak, aby si tento pracovní list mohli do sešitu A4 a také A5 vlepít (místo pro nanesení lepidla je na pracovním listu vyznačeno).

Celý pracovní list provází časová osa se zaznamenanými důležitými časovými daty a výkladem událostí, které se staly především v Brně. Dále fotografie, úkoly pro

žáky a tip pro učitele. Část pracovního listu tvoří mapa Brna s vyznačením míst konkrétně spjatými s komunistickým režimem: jsou zde označena sídla představitelů komunistického režimu, pamětní desky, místa, kde se pořádaly bytové semináře.

Grafické ztvárnění se drží jednotného vizuálního stylu Moravského zemského muzea a vychází z výtvarného řešení expozice. Barevnost pracovního listu evokuje vlajku České republiky – bílá, modrá, červená. Červenou barvu si samozřejmě také můžeme spojit se symbolem komunismu – červenou pěticípou hvězdou.

Obr. 6 Pracovní list v expozici Normalizaci navzdory
Zdroj: Romana Jalůvková

Pracovní list je vytvořen DTP programem Adobe InDesign, texty jsou vysázeny písmen Teuton (dle JVS muzea) a také písmem Albertsthal Typewriter (fontem, který se používal u starých psacích strojů).

V pracovním listu je uvedena taktéž tiráž s logem Moravského zemského muzea.

Pracovní list je vytvořen v tiskovém formátu PDF, aby jej bylo možné vytisknout v menším nákladu na klasické digitální tiskárně, ale také pro vyšší náklad na tiskárně ofsetové.

5.4 Obsah pracovního listu

5.4.1 Program v expozici

Obsah programu MZM: Stálá expozice Centra kulturně-politických dějin 20. století nazvaná Normalizaci navzdory, která volně navazuje na expozici Corpus litterarum Oddělení dějin literatury, přibližuje prostřednictvím dobových dokumentů z novodobých dějin Brna a dalších exponátů posledních dvacet let totalitního režimu v Československu, zejména v Brně a na Moravě.

Ve výkladu lektor žáky upozorňuje, že i v době tuhého normalizačního režimu existovalo v Československu značné množství nezávislých aktivit a osobností usilujících o svobodné, demokratické myšlení.

Žáci se seznamují s tím, jak probíhal 21. srpen 1968 v Brně a jaké události následovaly při 1. výročí vstupu vojsk Varšavské smlouvy (fotografie z protestů proti okupaci, brněnských obětí). Je jim přiblížen nástup normalizace i protirežimní aktivity po roce 1968, především Charta 77, její distribuci do Brna a brněnské signatáře, dále reakce režimu na tento dokument.

Vyzdvížena je významná kapitola protitotalitního odporu – podzemní (bytové) semináře, které se vedle Prahy pořádaly také v Brně a Bratislavě, a role Vzdělávací nadace Jana Husa, jejíž podíl na chodu podzemní univerzity byl klíčový.

Dále jsou žákům zmíněna exilová nakladatelství a samizdatová produkce (brněnská edice Prameny Jiřího Müllera, světový unikát – jediný samizdatový sociologický časopis Sociologický obzor, i mimobrněnské edice), s ukázkou unikátního rozmnožovacího zařízení.

Výklad je doplněn o antinormalizační aktivity v Brně (politické iniciativy, zakázaní spisovatelé a hudební skupiny, divadla, samizdat, časopisy, debatní kluby, nakladatelské družstvo Atlantis).

V závěru jsou vylíčeny události konce 80. let v Sovětském svazu a jejich dopad na společenskou situaci v Československu, které vyústily v sametovou revoluci (dobové dokumenty a fotografie z brněnského listopadu 1989).

5.4.2 Obsah pracovního listu

Obsah pracovního listu byl několikrát konzultován s kurátorkou expozice a zároveň lektorkou výukového programu v expozici Mgr. Pichlovou, vedoucím Centra kulturně-politických dějin 20. století Mgr. Malatákem, s odborníky na moderní dějiny dr. Břečkou a dr. Mikulkou, k obsahu se také vyjádřil Jiří Müller.

Pracovní list se skládá z:

- názvu pracovního listu s informací, pro kterou skupinu žáků je vytvořen;
- časové osy, která prochází celým pracovním listem a jsou na ní vyznačená důležitá data daného období s popisem událostí vč. fotografií. Do časové osy jsou rovněž zasazeny úkoly pro žáky a na konci přímkou také tip pro učitele. Úkoly jsou pro žáky připraveny formou spojování pojmů s vysvětlením a doplněním odpovědí k otázkám. Tip pro učitele je inspirací pro další práci s žáky ve výuce a také pro možné zapojení se do literární soutěže;
- mapy Brna;
- proužku pro nanesení lepidla;
- tiráže s uvedením autora, odborné spolupráce, použitých zdrojů textů a fotografií, loga instituce a rok realizace.

Obsahově je pracovní list rozčleněn do několika částí tak, aby korespondoval s odborným výkladem v expozici a zajišťoval tak provázání s expozicí. Vždy po výkladu k dané části, žáci s pracovním listem pracují. Obsahové rozdělení je následovné:

Část 1.

První část pracovního listu seznamuje žáky s událostmi roku 1948, toto období je důležité pro pochopení následujícího sledu událostí let 1968-71. Pro žáky jsou zde připraveny dva úkoly (vyznačeny tučně).

Časové údaje s texty:

- 1948 – Klement Gottwald prezidentem.
- 1950 – Proces s Miladou Horákovou.
- 4. 1. 1968 – Alexandr Dubček zvolen prvním tajemníkem ÚV KSČ. Začal obrodný proces s názvem Pražské jaro.
- 26. 6. 1968 – Oficiálně zrušena cenzura. Cenzura se znovu objevila 12. 9. 1968 – byl zřízen Vládní výbor pro tisk a informace.

- 27. 6. 1968 – Literární listy, Práce, Zemědělské noviny a Mladá fronta uveřejnily prohlášení 2000 slov: kritika Ludvíka Vaculíka na vývoj v Československu po roce 1945.
- **21. 8. 1968 – Doplnění události.** Žáci doplní událost, která se v tento den odehrála.
- Leden 1969 – Tryzna na náměstí Svobody v Brně za Jana Palacha, který se upálil na protest proti přítomnosti okupačních vojsk a omezování lidských svobod. Dobová fotografie.
- Duben 1969 – Do čela KSČ Gustáv Husák. Tak začal proces likvidace všech demokratických vymožeností, dosažených po lednu 1968.
- 21. 8. 1969 – Tvrdé potlačení protestních akcí. V Brně zasáhly smrtící výstřely Danuši Muzikářovou (18 let) a Stanislava Valehracha (28 let).
- 14. 1. 1971 – Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. Sjezdu KSČ. Do emigrace následně odchází desítky tisíc občanů.
- **Úkol 1 – Spoj pojem s vysvětlením.** Žáci si nejdříve objasní uvedené pojmy, které následně spojí s jejich vysvětlením.
Pražské jaro – období politického uvolnění v Československu v roce 1968 (zrušení cenzury, svoboda slova, svoboda shromažďování atd.)
Cenzura – kontrola a omezování sdělování informací, v dobách nesvobody je kontrolováno i soukromé sdělování názorů
Normalizace – návrat před demokratizační reformy jara 1968, návrat k autoritativnímu režimu, postupné obnovení režimní kontroly nad společností
Exil – vyhnanství, vynucený pobyt v cizině
Disident – člověk, který veřejně a otevřeně vyjadřuje názor odlišný od oficiální vládnoucí ideologie
Totalitní režim – neomezená nadvláda určité skupiny nad ostatními lidmi a tvrdé potlačování veškerého odporu proti ní.

Část 2.

Druhá část je zaměřena na rok 1977, podstatu Prohlášení Charty 77 a autory, kteří se na autorsky podílely. Dále seznamuje s postihy signatářů a reakcí na Chartu 77 (Anticharta).

Časové údaje s texty:

- 12. 12. 1976 – Do Brna přivezl Prohlášení Charty 77 Jiří Müller, dva dny po svém propuštění z pětiletého vězení. Fotografie Jiřího Müllera z jeho osobního archivu.

- 1. 1. 1977 – Prohlášení Charty 77, které vyzývalo k dodržování lidských a občanských práv. Je považováno za jednu z nejvýznamnějších akcí odporu vůči předlistopadovému režimu v období normalizace po roce 1968. Fotografie – ukázka Charty 77. Aby režim nemohl tvrdit, že signatáři byli svedeni, museli stvrdit svůj souhlas s Prohlášením Charty 77 vlastnoručně psaným lístkem, který vylučoval manipulaci. Pracovně se mu říkalo „podpis krví“. Ukázka lístku s podpisem prof. Patočky je součástí pracovního listu.
- 28. 1. 1977 – Shromáždění českých umělců proti Chartě 77 v Národním divadle v Praze (dnes označováno jako Anticharta).

Normalizaci navzdory

PRACOVNÍ LIST PRO STŘEDNÍ ŠKOLY A GYMNÁZIA

únor 1948 Klement Gottwald prezidentem.

červen 1948 Proces s Miladou Horákovou.

1950 Oficiálně zrušena cenzura. Znovu se objevila 12. září 1968, když byl zřízen Vládní výbor pro tisk a informace.

4. 1. 1968 Alexandr Dubček zvolen prvním tajemníkem ÚV KSČ. Začal obrodny proces známý jako pražské jaro.

26. 6. 1968 Literární listy, Práce, Zemědělské noviny a Mladá fronta uveřejnily prohlášení 2000 slov: kritika Ludvíka Vaculíka na vývoj v Československu po roce 1945.

27. 6. 1968

21. 8. 1968 Doplň údělost: .....
.....
.....
750 000 vojáků
6 300 tanků
2 600 děl a rakot
800 letadél

leden 1969 Tržna na náměstí Svobody v Brně za Jana Palacha, který se upálil na protest proti přítomnosti okupačních vojsk a omezení lidských svobod.

duben 1969 Do řada KSČ Gustáv Husák. Tak začal proces likvidace všech demokratických vymožeností, dosažených po lednu 1968.

21. 8. 1969 Tvrde potlačení protestních akcí. V Brně zasáhly smrtící výstrelky Danuší Muzikářovu (18 let) a Stanislava Velehrcha (28 let).

14. 1. 1971 Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ. Do emigrace následně odchází desítky tisíc občanů.

12. 12. 1976 Do Brna přivezi Prohlášení Charty 77 Jiří Müller – dva dny po svém propuštění z pětiletého vězení.

1. 1. 1977 Prohlášení Charty 77, které vyzývalo k dodržování lidských a občanských práv. Je považováno za jednu z nejvýznamnějších akcí odporu vůči oficiálnímu režimu v období normalizace po roce 1968.

28. 1. 1977 Shromáždění českých umělců proti Chartě 77 v Národním divadle v Praze (dnes označováno jako Anticharta).

ÚKOL

Aby režim nemohl tvrdit, že signatáři byli svedeni, museli stvrdit svůj souhlas s Prohlášením Charty 77 vlastnoručně psaným lístkem, který vylučoval manipulaci. Pracovně se mu říkalo „podpis krví“.

Spoj pojem s vysvětlením:

Pražské jaro	návrat před demokratické reformy jara 1968, návrat k autoritativnímu režimu, postupně obnovování režimní kontroly nad společností
Cenzura	výhranství, vynucený pobyt v cizině
Normalizace	šlovec, který veřejně a otevřeně vyjadřuje názor odlišný od oficiální vládnoucí ideologie
Exil	období politického uvolnění v Československu v roce 1968 (zrušení cenzury, svoboda slova, svoboda shromáždění atd.)
Disident	neomnohá nezávláde určitě skupiny nad ostatními lidmi a tvrdé potlačování veřejného odporu proti ní
Totalitní režim	kontrola a omezení sdělování informací, v dobách nevolby je kontrolováno i soukromé sdělování názorů

Obr. 7 První a druhá část pracovního listu
Zdroj: Romana Jalůvková

Část 3.

Tato část se věnuje vývoji české literatury, která se od počátku 70. let se rozvíjela ve 3 proudech: 1) oficiální, 2) samizdatová a 3) exilová. Pro žáky je zde připraven jeden úkol (vyznačen tučně).

Časové údaje s texty:

- **Úkol 2 – Režim striktně kontroloval veřejná vydávání a překlady knih. Česká literatura se proto štěpí na tři části: oficiální, exilovou a samizdatovou. Uveď příklady: a) oficiálních prorežimních autorů b) samizdatových edic c) exilových nakladatelství.** Žáci si do pracovního listu zapíší příklady autorů oficiálních prorežimních, samizdatových edic a exilových nakladatelství. Pro správné vyplnění mohou pracovat žáci také s vitrínami v expozici, kde jsou vystaveny tisky z produkce samizdatové i exilové.
- Samizdatový časopis Obsah vznikl v roce 1981. Na fotografii redakce časopisu: zleva Milan Uhde, Jan Trefulka, Milan Jungmann, Ivan Klíma a Miroslav Kusý.

Režim striktně kontroloval veřejná vydávání a překlady knih. Česká literatura se proto štěpí na tři části: oficiální, exilovou a samizdatovou. Uveď příklady:

a) oficiálních prorežimních autorů
.....

b) samizdatových edic
.....

c) exilových nakladatelství
.....

Shromáždění českých umělců proti Chartě 77 v Národním

28. 1. 1977

ÚKOL

Samizdatový časopis Obsah vznikl v roce 1981. Redakce časopisu: zleva Milan Uhde, Jan Trefulka, Milan Jungmann, Ivan Klíma a Miroslav Kusý.

Jiří Gruša získal v roce 1980 literární stipendium ve Spojených státech amerických. Po několika měsících strávených v USA se vrátil zpět do Československa. Během cesty ho však

Obr. 8 Třetí část pracovního listu

Zdroj: Romana Jalůvková

Část 4.

Tématem čtvrté části pracovního listu je nedobrovolná emigrace na příkladu českého básníka, prozaika, překladatele Jiřího Gruši a vznik tzv. podzemních univerzit, které byly zřizovány na konci 80. let a kde vyučovali nejen pedagogové vyloučení ze svých vysokoškolských pracovišť, ale také zahraniční hosté. Pro žáky je v této části připraven jeden úkol (vyznačen tučně).

Časové údaje s texty:

- 1980 – Jiří Gruša získal v roce 1980 literární stipendium ve Spojených státech amerických. Po několika měsících strávených v USA se vracel zpět do Československa. Během cesty ho však Ludvík Vaculík varoval, aby svůj návrat odložil. Počkal tedy v německém Bonnu u svého přítele. Po několika dnech obdržel dopis s oznámením o zbavení československého občanství. Do své vlasti se již vrátit nemohl. Na fotografii vítá Jiří Gruša svoji manželku 100 m za železnou oponou.
- 1980 – Vznik organizace The Jan Hus Educational Foundation v Oxfordu a Association Jan Hus v Paříži. Finančně i organizačně pomáhala při pořádání bytových seminářů, překládání a vydávání děl západní demokratické literatury (v samizdatových edicích). Dnes sídlí Vzdělávací nadace Jana Husa v Brně. Stále podporuje rozvoj svobodného a kvalitního vzdělávání. Logo nadace.
- Duben 1981 – V Brně se poprvé setkali Jiří Müller a britský filozof Roger Scruton. Začala jejich dlouhodobá spolupráce, která byla základem pro vznik brněnské podzemní univerzity.
- Prosinec 1984 - První přednáška brněnské podzemní univerzity. V bytě manželů Oslzlých přednášel britský filozof David Levy.
- **Úkol 3 – Bytové univerzity / Co si představíš pod pojmem „podzemní bytová univerzita“? Čím se lišila od oficiální výuky na univerzitách? Kdo se zasloužil o vznik a další rozvoj podzemní bytové univerzity v Brně? Jak se jmenovaly jeho dvě samizdatové edice?** Pro žáky jsou připraveny otázky k tématu a pokud pozorně poslouchali výklad lektora, nebude pro ně obtížné si odpovědi zapsat do svého pracovního listu. S tématem vzniku bytových univerzit se žáci ve školní výuce nesetkávají a toto téma jim není známo.

1980

Jiří Gruša získal v roce 1980 literární stipendium ve Spojených státech amerických. Po několika měsících strávených v USA se vrátil zpět do Československa. Během cesty ho však Ludvík Vaculík varoval, aby svůj návrat odložil. Počkal tedy v německém Bonnu u svého přítele. Po několika dnech obdržel dopis s oznámením o zbavení československého občanství. Do své vlasti se již vrátit nemohl. Na fotografii vítá Jiří Gruša svoji manželku 100 m za železnou oponou.

1980

Vznik organizace The Jan Hus Educational Foundation v Oxfordu a Association Jan Hus v Paříži. Finančně i organizačně pomáhala při pořádání bytových seminářů, překládání a vydávání děl západní demokratické literatury (v samizdatových edicích). Dnes sídlí Vzdělávací nadace Jana Husa v Brně. Stále podporuje rozvoj svobodného a kvalitního vzdělávání.

duben 1981

V Brně se poprvé setkali Jiří Müller a britský filozof Roger Scruton. Začala jejich dlouhodobá spolupráce, která byla základem pro vznik brněnské podzemní univerzity.

První přednáška brněnské podzemní univerzity. V bytě manželů Ostřizkých přednášel britský filozof David Levy.

prosinec 1984 **ÚKOL**

Bytové univerzity

Co si představíte pod pojmem „podzemní bytová univerzita“? Čím se lišila od oficiální výuky na vysokých školách?

.....

.....

Kdo se zasloužil o vznik a další rozvoj podzemní bytové univerzity v Brně? Jak se jmenovaly jeho dvě samizdatové edice?

.....

.....

Obr. 9 Čtvrtá část pracovního listu
Zdroj: Romana Jalůvková

Část 5.

Část pátá zachycuje atmosféru dramatických listopadových a prosincových dnů roku 1989. Pro žáky jsou připraveny dva úkoly (vyznačeny tučně) a také tip pro učitele na případnou práci se žáky již ve školní výuce (také vyznačeno tučně).

Časové údaje s texty:

- **20.–27. 11. 1989 – Doplněná událost.** Úkolem pro žáky je doplnění události, která je zachycena na fotografii (generální stávkou v Brně na náměstí Rudé armády – dnes Moravské náměstí).
- **Úkol 4 – Proč se revoluci říká sametová? Co bylo Občanské fórum? Kdo byl jeho prvním hlavním představitelem?** Žáci vysvětlí a zapíšou si význam pojmu „sametová“ revoluce a také odpoví na otázku co bylo Občanské fórum a kdo byl jeho prvním hlavním představitelem. Napoví jim i fotografie prezidenta Václava

Havla, prezidenta tehdejší Československé republiky. Své poznatky si opět zapíše do pracovního listu.

Doplň událost:

.....

20.-27. 11. 1989 ÚKOL

Sametová revoluce

Proč se revoluci říká „sametová“?

.....

.....

Co bylo Občanské fórum? Kdo byl jeho prvním hlavním představitel?

.....

Obr. 10 Pátá část pracovního listu
Zdroj: Romana Jalůvková

- 29. 12. 1989 – Václav Havel zvolen prezidentem Československé republiky. Fotografie Václava Havla.
- **Tip pro učitele – Témata slohových prací: 1) Svoboda slova; 2) Dopis z exilu; 3) Jeden den v životě disidenta. Zapojte se do soutěže o Cenu Bronislavy Müllerové! Literární soutěž je určena studentům středních škol a každoročně ji začátkem července vyhlašuje Vzdělávací nadace Jana Husa v Brně. Více informací o soutěži na webových stránkách nadace www.vnjh.cz. Doporučení pro práci ve vyučování v předmětu Český jazyk a literatura, a to formou slohové práce. Možnost zapojení žáků do soutěže, kterou každoročně vyhlašuje Vzdělávací nadace Jana Husa v Brně na téma Svoboda slova. Nejlepší práce jsou finančně odměněny.**

29. 12. 1989

TIP PRO UČITELE

Václav Havel zvolen prezidentem Československé socialistické republiky

Témata slohových prací:

- 1) Svoboda slova
- 2) Dopis z exilu
- 3) Jeden den v životě disidenta

Zapojte se do soutěže o Cenu Bronislavy Müllerové!

Literární soutěž je určena studentům středních škol a každoročně ji začátkem července vyhlašuje Vzdělávací nadace Jana Husa v Brně. Více informací o soutěži na webových stránkách nadace www.vnjh.cz.

Obr. 11 Pátá část pracovního listu
Zdroj: Romana Jalůvková

Obr. 12 Šestá část pracovního listu
Zdroj: Romana Jalůvková

Část 6.

V šesté části je vyhrazen prostor pro práci s mapou. Na mapě centra města Brna jsou označena místa spjatá s tehdejším společenským systémem a událostmi.

Jsou zde fotografie následujících objektů a událostí:

- Bílý dům – osmipodlažní administrativní budova byla podle návrhu architektů Miroslava Spurného a Františka Jakubce postavena v letech 1974–1976 pro brněnský Městský výbor KSČ. Žerotínovo nám. 6, Brno.
- Úřad pro ombudsmana – původně byla budova postavená pro Okresní výbor KSČ Brno-venkov. Po sametové revoluci ji využívala Fakultní nemocnice, roku 2001 byla předána Kanceláři veřejného ochránce práv. Údolní 658/39, Brno.
- Moravská galerie – Místodržitelství palác. Budova sloužila od konce 18. století jako sídlo moravských zemských úřadů. Od roku 1957 v ní působilo Muzeum dělnického hnutí v Brně – zařízení Jihomoravského krajského výboru KSČ. Dne

27. 3. 1959 došlo k zpřístupnění expozic veřejnosti. Od roku 1990 je ve správě Moravské galerie. Moravské náměstí 1a, Brno.
- Nejvyšší soud České republiky. Dřívější Všeobecný penzijní ústav fungoval od 60. let jako brněnský sekretariát Jihomoravského krajského výboru KSČ. Po revolučním roce 1989 sloužil objekt krátce jako rektorát a Ústav výpočetní techniky Masarykovy univerzity a od roku 1993 je sídlem Nejvyššího soudu České republiky. Burešova 571/20, Brno.
  - Dům umění – díky řediteli Adolfu Kroupovi byl v letech 1954–1971 centrem nezávislé moderní kultury. Konaly se zde výstavy moderního umění a podnětné literární a hudební večery. V březnu roku 1969 v Domě umění našlo azyl Divadlo Husa na provázku (po cenzurním zásahu přejmenováno na Divadlo na provázku). Malinovského nám. 2, Brno.
  - Pamětní deska Danuše Muzikářové, Moravské nám. 629/4, Brno.
  - Pamětní deska Stanislava Valehracha, Orlí 20/01, Brno.
  - Bytové semináře – Francouzské semináře v bytě manželů Jelínkových, Brno-Žabovřesky; německé semináře v bytě manželů Blažkeových, Brno-Černá Pole; britské semináře v bytě manželů Oslzlých, Brno-Lužánky.

Část 7.

Sedmá část pracovního listu je využita pro povinné informace (tiráž):

NORMALIZACI NAVZDORY

Pracovní list pro střední školy a gymnázia

Autor: Romana Jalůvková

Realizováno v rámci bakalářské práce Muzejní expozice jako „alternativní učebnice“ – tvorba pracovního listu k muzejní expozici

Odborná spolupráce: Mgr. Petra Pichlová

Centrum kulturně-politických dějin 20. století MZM, Hudcova 76, Brno

www.mzm.cz

Použité zdroje: Normalizaci navzdory (MZM, 2013)

Foto: Sběrka Moravského zemského muzea; soukromý archiv Jiřího Müllera;

© Lukáš Volek (Knihovna Václava Havla); Archiv města Brna,

U 5 Sběrka fotografií, sign. IXb 75a-c, po 19482017

Logo Moravského zemského muzea, 2017

5.4.3 Metodický pokyn pro učitele

Metodický pokyn pro učitele určuje, pro jakou věkovou skupinu je výukový program určen, vzdělávací oblasti, délku programu, cenu, kontakt na lektora a samozřejmě popisuje strukturu programu vč. výkladu lektora. Připraven je také klíč správných odpovědí pro práci s pracovním listem. Po seznámení s programem si musí být učitel jistý, že návštěvou programu vhodně doplní a rozšíří výuku ve škole.

Před návštěvou muzea a edukačního programu je důležité, aby se učitelé seznámili s informacemi, které budou v tomto znění uvedeny na webových stránkách MZM.

Název programu: Normalizaci navzdory

Anotace: Návštěva expozice Normalizaci navzdory Centra kulturně-politických dějin 20. století. Program vedený lektorem přiblíží prostřednictvím dobových dokumentů z novodobých dějin Brna a dalších exponátů posledních dvacet let totalitního režimu v Československu, zejména v Brně a na Moravě. K realizaci programu a upevnění znalostí žáků je připraven pracovní list.

Místo realizace: Dům Jiřího Gruši MZM, Hudcova 76, Brno

Věková kategorie: SŠ, gymnázia

Vzdělávací oblasti: Jazyk a jazyková komunikace, Člověk a společnost

Obsah programu: Stálá expozice Centra kulturně-politických dějin 20. století nazvaná Normalizaci navzdory, která volně navazuje na expozici Corpus litterarum Oddělení dějin literatury, přibližuje prostřednictvím dobových dokumentů z novodobých dějin Brna a dalších exponátů posledních dvacet let totalitního režimu v Československu, zejména v Brně a na Moravě.

Ve výkladu se pokusíme ukázat, že i v době tuhého normalizačního režimu existovalo v Československu značné množství nezávislých aktivit a osobností usilujících o svobodné, demokratické myšlení.

Studenti se nejprve seznámí s tím, jak probíhal 21. srpen 1968 v Brně a jaké události následovaly při 1. výročí vstupu vojsk Varšavské smlouvy (fotografie z protestů proti okupaci, brněnských obětí). Přiblížíme nástup normalizace i protirežimní aktivity po roce 1968, především Chartu 77, její distribuci do Brna a brněnské signatáře, dále reakci režimu na tento dokument.

Popíšeme méně známou, avšak o to významnější kapitolu protitotalitního odporu – podzemní (bytové) semináře, které se vedle Prahy pořádaly také v Brně a Bratislavě, a roli Vzdělávací nadace Jana Husa, jejíž podíl na chodu podzemní univerzity byl klíčový.

Dále se zmíníme o exilových nakladatelstvích a samizdatové produkci (brněnská edice Prameny Jiřího Müllera, světový unikát – jediný samizdatový sociologický časopis Sociologický obzor, i mimobrněnské edice), s ukázkou unikátního rozmnožovacího zařízení.

Výklad je možno doplnit o antinormalizační aktivity v Brně (politické iniciativy, zakázaní spisovatelé a hudební skupiny, divadla, samizdat, časopisy, debatní kluby, nakladatelské družstvo Atlantis).

Na závěr vylíčíme události konce 80. let v Sovětském svazu a jejich dopad na společenskou situaci v Československu, které vyústily v sametovou revoluci (dobové dokumenty a fotografie z brněnského listopadu 1989).

Lektorské dny: pondělí, úterý, středa, čtvrtek, pátek

Délka programu: 60 min.

Cena: 20 Kč za žáka, pedagogický doprovod zdarma

Rezervace: Mgr. Petra Pichlová, tel.: 515 910 427, e-mail: ppichlova@mzm.cz

Na webových stránkách budou pro učitele připraveny materiály ke stažení. Jedná se o pracovní list a klíč správných odpovědí.

Pracovní list ke stažení (formát PDF)

Klíč správných odpovědí ke stažení (formát PDF)

- **21. 8. 1968 – Doplně událost:**

Vpád vojsk pěti armád Varšavské smlouvy do Československa.

- **Úkol 1 – Spoj pojem s vysvětlením:**

Pražské jaro – období politického uvolnění v Československu v roce 1968 (zrušení cenzury, svoboda slova, svoboda shromažďování atd.)

Cenzura – kontrola a omezování sdělování informací, v dobách nesvobody je kontrolováno i soukromé sdělování názorů

Normalizace – návrat před demokratizační reformy jara 1968, návrat k autoritativnímu režimu, postupné obnovení režimní kontroly nad společností

Exil – vyhnanství, vynucený pobyt v cizině

Disident – člověk, který veřejně a otevřeně vyjadřuje názor odlišný od oficiální vládnoucí ideologie

Totalitní režim – neomezená nadvláda určité skupiny nad ostatními lidmi a tvrdé potlačování veškerého odporu proti ní.

- **Úkol 2 – Režim striktně kontroloval veřejná vydávání a překlady knih. Česká literatura se proto štěpí na tři části: oficiální, exilovou a samizdatovou. Uveď příklady:**

a) oficiálních prorežimních autorů

básníci Miroslav Florian, Vilém Závada, Karel Sýs, Josef Peterka;
prozaici Vladimír Páral, Ladislav Fuks, Vojtěch Steklač.

b) samizdatových edic

edice Petlice (Ludvík Vaculík), edice Expedice (Václav Havel), edice Kvart (Jan Vladislav), edice Studnice (Brno – František Derfler), edice Mozková mrtvice (Ivan Lamper), edice Popelnice (Jiří Gruntorád).

c) exilových nakladatelství

Sixty-Eight Publishers (Toronto, Josef Škvorecký a Zdena Salivarová), Index (Kolín nad Rýnem, Adolf Müller a Bedřich Utitz), Poezie mimo domov (Mnichov, Daniel Strož), Konfrontace (Švýcarsko, Antonín Petr Pašek).

• Úkol 3 – Bytové univerzity**Co si představíš pod pojmem „podzemní bytová univerzita“? Čím se lišila od oficiální výuky na univerzitách?**

Přednášky se konaly tajně v soukromých bytech. Byly určeny především těm, kterým bylo řádné studium na vysoké škole z politických důvodů znemožněno. Lektory podzemních bytových univerzit byli zahraniční profesori přijíždějící na turistická víza (díky Vzdělávací nadaci Jana Husa v Oxfordu a v Paříži).

Kdo se zasloužil o vznik a další rozvoj podzemní bytové univerzity v Brně? Jak se jmenovaly jeho dvě samizdatové edice?

Jiří Müller, reedice Petlice a edice Prameny.

• 20.–27. 11. 1989 – Doplně událost:

Listopadové demonstrace probíhající v Brně. První okupační stávkou zahájena 20. listopadu 1989 na Filozofické fakultě, po celý týden probíhaly demonstrace na náměstí Svobody, vyvrcholení 27. listopadu generální stávkou.

• Úkol 4 – Proč se revoluci říká sametová?

„Sametová“ je označení je pro revoluci, při níž dochází k převzetí moci bez násilí. (Násilí bylo použito pouze 17. listopadu v Praze, jinak ne, po celou dobu listopadových událostí nebyl zmařen jediný lidský život).

Co bylo Občanské fórum? Kdo byl jeho prvním hlavním představitelem?

Občanské fórum – vzniklo 19. listopadu 1989, sjednotilo opoziční proudy a vedlo vyjednávání s představiteli komunistické moci.

První hlavní představitel – Václav Havel.

6 Diskuse

„Vytváření vzdělávacích programů muzea by dnes bylo zcela nemyslitelné bez podrobné analýzy profilu návštěvníka, jeho učebních návyků, schopností, vzorců chování a okruhu zájmů. Vzdělávací programy muzea budou úspěšné jedině tehdy, když se muzejní pedagog nechá při vytváření muzejních programů řídit profilovými údaji o návštěvníkovi, a díky tomu vytvoří programy šité přesně na míru potřebám dané komunity návštěvníků“ (Jiroutová, 2014, s. 31). Pracovní list jsem vytvořila po podrobné analýze profilu žáků střední odborné školy a v návaznosti na RVP a ŠVP střední odborné školy.

Obsah pracovního listu jsem konzultovala s odborníky z oboru historie a také jej zhlédl představitel disentu Jiří Müller. Důležitá je provázanost na expozici a výklad lektora a školní výuku daného tématu.

Žáci se v pracovním listu orientují pomocí časové osy. Na časové ose jsou zaznamenány důležité okamžiky dané doby pomocí textů a fotografií a dále úkoly pro žáky, které jsou graficky sjednoceny (typ, velikost a barva písma). Expozice prezentuje období normalizace, tedy roky 1968-1989, ale aby byli žáci uvedeni do širších souvislostí, prvním datem na časové ose je únor 1948, posledním datem pak prosinec 1989.

Pracovní list byl uveden do praxe 12. dubna 2017. Edukačního programu s lektorem v expozici Normalizaci navzdory se zúčastnilo 46 žáků 3. ročníku Gymnázia Ladislava Jaroše Holešov. Při své návštěvě Brna navštívili v rámci dějepisné expedice také expozici Normalizaci navzdory. Výukový program si učitel vyhledal na webových stránkách Moravského zemského muzea v sekci Programy pro školy s cílem prohloubit znalosti svých žáků. Obsah a forma pracovního listu byla ze strany učitele a žáků hodnoceny kladně. Fotografie žáků 3. ročníku Gymnázia Ladislava Jaroše Holešov při práci s pracovním listem jsou přiloženy v Příloze C. Také pozitivně hodnotili možnost nalepení pracovního listu do sešitu. Úkoly v pracovním listu byly pro žáky srozumitelné, vhodně zakomponované do programu. Jediný problém vidím s obtížností úkolů, kde by podle mého názoru mělo být při lektorování v expozici zohledněno, zda žáci studují na střední škole nebo gymnáziu.

Podle práce žáků gymnázia s pracovním listem v expozici soudím, že otázky pro žáky gymnázia nebudou tak obtížné jako pro žáky středních odborných škol. Zde vycházím ze své praxe s výukou žáků na Střední průmyslové škole Purkyňova Brno, a také ze všeobecné praxe, že na gymnáziích je věnován větší prostor této problematice.

7 Doporučení pro pedagogickou praxi

Pro přípravu a tvorbu edukačních programů a didaktických pomůcek v muzejním prostředí jsou pro muzejní lektory / kurátory mimo jejich odborné znalosti důležité rovněž didaktické znalosti obsahu. Pro vznik kvalitních vzdělávacích programů a aktivit doporučuji, aby muzejní lektori / kurátoři pracovali při jejich přípravě také se školními kurikuly, výukovými obsahy a znali základní pojmy a jevy z oblasti pedagogické a vývojové psychologie.

Pro učitele/pedagogy, kteří se chystají navštívit se svými žáky expozici Normalizaci navzdory, jsem ve spolupráci s kurátorkou Centra kulturně-politických dějin 20. století připravila metodický pokyn, který bude zveřejněn na webových stránkách muzea u nabídky edukačního programu v expozici. Pokyn seznamuje učitele s obsahem programu, rozčleněním expozice a s možností práce s pracovním listem. Doporučuji, aby učitelé před návštěvou muzea seznámili své žáky s cíli a úkoly, které budou během programu plnit. Pokud nejsou žáci informováni, jaké výstupy se od nich očekávají, bývá většinou návštěva edukačních programů v kulturních institucích málo přínosná.

Jelikož je dle kurátorky Centra kulturně-politických dějin 20. století návštěvnost expozice nejen školními skupinami velmi nízká (dle mého názoru je to způsobeno malou propagací edukačního programu a umístěním expozice pro muzeum v nestandardní budově), doporučuji pro zvýšení návštěvnosti školními skupinami následující kroky propagace:

- nabídku edukačního programu v expozici Normalizaci navzdory uveřejnit také na webovém portálu muzeoedu.cz;
- nabídku edukačního programu rozeslat e-mailem na střední odborné školy a gymnázia, a to konkrétním učitelům, kteří vyučují předměty: Český jazyk a literatura, Občanský a společensko-vědní základ a Dějepis;
- nabídku edukačního programu uveřejnit na portálu projektu Dotkni se 20. století – <http://www.dvacatestoleti.eu/jihomoravsky-kraj/> (MZM je partnerem projektu, ale bohužel této možnosti uveřejnění doposud nevyužil);
- uveřejnit článek o edukačním programu v expozici Normalizaci navzdory na vzdělávacím portálu pro učitele, studenty a žáky Moderní dějiny – <http://www.moderni-dejiny.cz/rubrika/114-historici-ucitelum/>

- vytvořit výukový list k období 1968-1989 pro učitele středních odborných škol a gymnázií pro rozšíření jejich odbornosti a výuky ve škole (prezentovat toto období prostřednictvím sbírkových předmětů: MZM vlastní ve svých sbírkách originál Charty 77, povědomí o bytových univerzitách není téměř žádné apod.);
- navázat užší spolupráci se Vzdělávací nadací Jana Husa v Brně (již několik let slavnostně předává Cenu Bronislavy Müllerové v prostorách MZM);
- v neposlední řadě dořešit lepší orientaci a vytvoření zázemí pro větší skupiny v budově, ve které se expozice nachází (označení názvu části expozice Normalizace navzdory již na vstupních dveřích do hlavní expozice, chybí zde prostor/šatna pro odkládání vrchních oděvů a batohů).

Obecně při tvorbě pracovního listu coby didaktické pomůcky při lektorování ve výstavě či expozici je důležitá analýza školních vzdělávacích programů základní nebo střední školy v návaznosti na téma edukačního programu v kulturní instituci.

8 Závěr

Kulturní instituce, jakými jsou např. muzeum či galerie, navštěvují pedagogové se svými žáky jednou nebo dvakrát v roce. Aby byl výchovný efekt z této návštěvy pro žáky přínosný a žáci dosáhli prohloubení svých vědomostí, je nutné edukační programy v těchto institucích didakticky připravit.

V první části mé bakalářské práce po prostudování odborné literatury definuji a kategorizuji didaktické pomůcky, uvádím zde jejich význam a vývoj a zaměřuji se na pomůcky textové a jejich správné začlenění do výuky. Dále analyzuji rámcové vzdělávací programy a školní vzdělávací programy středních škol a gymnázií.

V druhé části prezentuji tvorbu pracovního listu v návaznosti na školní vzdělávací programy středních škol a gymnázií (vzdělávací obsahy oborů, průřezové téma Občan v demokratické společnosti, předměty Český jazyk a literatura, Dějepis, Občanská nauka a Základy společenských věd).

Domnívám se, že období posledních dvaceti let totalitního režimu v Československu se zaměřením na Brno a Moravu představuji studentům zajímavou formou, prostřednictvím časové osy daného období a možností si pracovní list uchovat, vložit do sešitu a možností pracovat s informacemi dále i ve školní výuce.

Ve spolupráci s pracovníky Moravského zemského muzea, konkrétně s kurátorkou Centra kulturně-politických dějin 20. století a zástupkyní vedoucího Metodického centra muzejní pedagogiky, se mi podařilo oživit expozici Normalizaci navzdory nejen vytvořením pracovního listu, ale také myšlenkou o doplnění expozice interaktivními prvky, kterými jsou staré psací stroje a dobové školní lavice.

Dle mého názoru byly cíle mé bakalářské práce naplněny, jelikož pracovní list je schválen Mgr. E. Pánkovou z Moravského zemského muzea a bude používán jako didaktická učební pomůcka ve výukovém programu v expozici Normalizaci navzdory.

„Kulturní památky jsou vynikajícím a přitažlivým prostředím pro výchovu k občanství, vlastenectví a k evropskému kulturnímu dědictví, k poznání člověka v běžných životních situacích.“

Marie Homerová³

---

³ (Homerová, 2013, s. 46).

9 Seznam použité literatury

- Adolescence* [online]. SlidePlayer.cz, 2015 [cit. 2017-02-04]. Dostupné z: <http://slideplayer.cz/slide/2607786/>.
- BALADA, Jan. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia: RVP G*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007, 100 s. ISBN 978-80-87000-11-3.
- ČAPEK, Robert. *Moderní didaktika: lexikon výukových a hodnoticích metod*. Praha: Grada, 2015, 624 s. ISBN 978-80-247-3450-7.
- DAY, Barbara. *Sametoví filozofové*. Brno: Doplněk, 1999, 287 s. ISBN 80-7239-045-7.
- DRAHOŠ, Zdeněk a Jan BŘEČKA. *Normalizaci navzdory: občanský odpor proti komunistické totalitě*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013, 37 s. ISBN 978-80-7028-404-9.
- DOSTÁL, Jiří. *Učební pomůcky a uplatňování zásady názornosti v moderním vzdělávání* [online]. 2007 [cit. 2017-02-14]. Dostupné z: <http://mict.upol.cz/dokumenty/kolokvium.pdf>.
- HOMEROVÁ, Marie. *Výchova k občanství ve výuce společenských věd*. Praha, 2013.
- Charakteristika oddělení* [on-line]. Moravské zemské muzeum, 2011–2017 [cit. 2017-03-04]. Dostupné z: <http://www.mzm.cz/ckd/>
- JAGOŠOVÁ, Lucie, Vladimír JŮVA a Lenka MRÁZOVÁ. *Muzejní pedagogika: Metodologické a didaktické aspekty muzejní edukace*. Brno: Paido 2010, 298 s. ISBN 978-80-7315-207-9.
- JIROUTOVÁ, Jana. *Muzejní a galerijní pedagogika pohledem zahraničních odborníků*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, 53 s. ISBN 978-80-244-4195-5.
- JŮVA, Vladimír. *Dětské muzeum: Edukační fenomén pro 21. století*. Brno: Paido, 2004. 270 s. ISBN 80-7315-090-5.
- KALHOUS, Zdeněk a Otto OBST. *Školní didaktika*. Praha: Portál, 2009, 447 s. ISBN 978-80-7367-571-4.
- KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didaktika velká* [online]. Monoskop [cit. 2017-02-04]. Dostupné z: https://monoskop.org/images/3/3e/Komensky_Jan_Amos_Didaktika_velka_3_vydani_1948.pdf.

- KŘÍSTKOVÁ, Marcela a Nikola KŘÍSTEK. *Pracovní listy: studijní materiál k semináři Škola a muzeum pod jednou střechou*. Praha, 2004.
- LINHARTOVÁ, Dana. *Psychologie pro učitele*. Vyd. Brno: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, 2008, 257 s. ISBN 978-80-7375-222-4.
- MAŇÁK, Josef. *Nárys didaktiky*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, 104 s. ISBN 80-210-3123-9.
- MAŇÁK, Josef, Tomáš JANÍK a Vlastimil ŠVEC. *Kurikulum v současné škole*. Brno: Paido, 2008. 127 s. ISBN 978-80-7315-175-1.
- MAŇÁK, Josef a Dušan KLAPKO, ed. *Učebnice pod lupou*. Brno: Paido, 2006, 123 s. ISBN 80-7315-124-3.
- MIKK, Jaan. Učebnice: budoucnost národa. In: MAŇÁK, Josef a Petr KNECHT, ed. *Hodnocení učebnic*. Brno: Paido, 2007, s. 11-23. ISBN 978-80-7315-148-5.
- MIKLOŠÍKOVÁ, Miroslava. *Kreativita a učitelství odborných předmětů*. Ostrava: Vysoká škola báňská – Technická univerzita, 2009, 183 s. ISBN 978-80-248-1952-5.
- MÄRC, Josef a Hana LENCOVÁ. Brána školního dějepisu otevřená: (možnosti výuky mimo školu). Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2012, 197 s. *Acta Universitatis Purkynianae Facultatis philosophicae*. ISBN 978-80-7414-451-6.
- Materiály ke stažení* [online]. Praha: Národní muzeum, 2017, [cit. 2017-03-21]. Dostupné z: <http://www.dvacatestoleti.eu/ke-stazeni/>.
- MRÁZOVÁ, Lenka. *Tvorba pracovních listů: metodický materiál*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013, 29 s. ISBN 978-80-7028-403-2.
- Muzeoedu.cz jako společná platforma edukačních pracovníků muzeí a galerií* [online]. Brno: Moravské zemské muzeum, 2016, [cit. 2017-03-19]. Dostupné z: [http://www.mcmp.cz/fileadmin/user_upload/o_nas/Texty_MCMP/Vykoupi-
lova_Muzeoedu.cz_naAK.pdf](http://www.mcmp.cz/fileadmin/user_upload/o_nas/Texty_MCMP/Vykoupi-
lova_Muzeoedu.cz_naAK.pdf).
- NEBOJSA, Bořivoj. *Normalizace, to je ono!* Tišnov: SURSUM, 2001, 110 s. ISBN 80-85799-93-6.
- OBST, Otto. *Pedagogika*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 2000, 49 s. ISBN 80-244-0162-2.
- PASTOROVÁ, Markéta. Rámcové vzdělávací programy a školní vzdělávací programy jako východisko pro rozvoj. In: *Muzeum a vzdělávací systém v České*

- republice. V. celorepublikové kolokvium na aktuální téma českého muzejnictví, Brno, 11.–12. listopadu 2008. *Sborník příspěvků*. Praha: Asociace muzeí a galerií ČR, 2010. s. 21. ISBN 978-80-86611-39-6.
- PEŠKOVÁ, Jitka. Muzeum a jeho edukační potenciál. *Museologica Brunensia*, 2013, roč. 2, č. 3, s. 4-8. ISSN 1805-4722.
- PETTY, Geoffrey. *Moderní vyučování*. Praha: Portál, 2013, 562 s. ISBN 978-80-262-0367-4.
- Profil muzea* [on-line]. Moravské zemské muzeum, 2011-2017 [cit. 2017-03-04]. Dostupné z: <http://www.mzm.cz/profil-muzea/>.
- PRŮCHA, Jan, Jiří MAREŠ a Eliška WALTEROVÁ. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2003, 317 s. ISBN 80-7178-772-8.
- PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 2005, 481 s. ISBN 80-7367-047-X.
- PRŮCHA, Jan. *Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru*. Praha: Portál, 2009, 271 s. ISBN 978-80-7367-567-7.
- PTÁČEK, Ladislav. *Jak pře(d)kládat svět: základy dobré interpretace*. Brno: Nadace Partnerství, 2012, 123 s. ISBN 978-80-904918-5-4.
- RAMBOUSEK, Vladimír. *Materiální didaktické prostředky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2014, 58 s. ISBN 978-80-7290-664-2.
- SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika: vyučovací proces, učivo a jeho výběr, metody, organizační formy vyučování*. Praha: Grada, 2007, 322 s. ISBN 978-80-247-1821-7.
- ŠEBEK, František. Několik pohledů do historie a současnosti spolupráce muzeí a škol v českých zemích. In: Muzeum a vzdělávací systém v České republice. V. celorepublikové kolokvium na aktuální téma českého muzejnictví, Brno, 11.–12. listopadu 2008. *Sborník příspěvků*. Praha: Asociace muzeí a galerií ČR, 2010. s. 9-15. ISBN 978-80-86611-39-6.
- ŠTECH, Stanislav. Vzdělávací programy mají umožnit poznání aneb Brána mysli otevřená. In: BRABCOVÁ, Alexandra, ed. *Brána muzea otevřená: [průvodce na cestě muzea k lidem a lidí do muzea]*. Náchod: Juko, 2003, s. 83. ISBN 80-86213-28-5.
- ŠOBÁŇOVÁ, Petra a Michaela JOHNNOVÁ ČAPKOVÁ. *Plánování edukačních aktivit v muzeu: od strategického plánu k přípravě edukačního programu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015, 117 s. ISBN 978-80-244-4626-4.

- ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Edukační potenciál muzea*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci 2012, 394 s. ISBN 978-80-244-3034-8.
- ŠŤASTNÁ, Jaroslava. Místní společenství a komunita jako výchozí kontext aktivit muzea. In: BRABCOVÁ, Alexandra, ed. *Brána muzea otevřená: [průvodce na cestě muzea k lidem a lidí do muzea]*. Náchod: Juko, 2003, s. 127. ISBN 80-86213-28-5.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005, 467 s. ISBN 80-246-0956-8.
- VANĚK, Miroslav a Pavel URBÁŠEK, ed. *Vítězové? Poražení?: životopisná interview*. 1.díl. Praha: Prostor, 2005, 1117 s. ISBN 80-7260-140-7.
- Vývojově psychologická teorie S. Freuda, E. H. Eriksona, J. Piageta a L. Kohlberga* [online]. Blog Kohoutek R., 2010 [cit. 2017-02-04]. Dostupné z: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/1002/vyvojove-psychologicke-teorie>.
- ZORMANOVÁ, Lucie. *Obecná didaktika: pro studium a praxi*. Praha: Grada, 2014, 239 s. ISBN 978-80-247-4590-9.

Přílohy

A Analýza ŠVP Střední průmyslové školy Purkyňova Brno

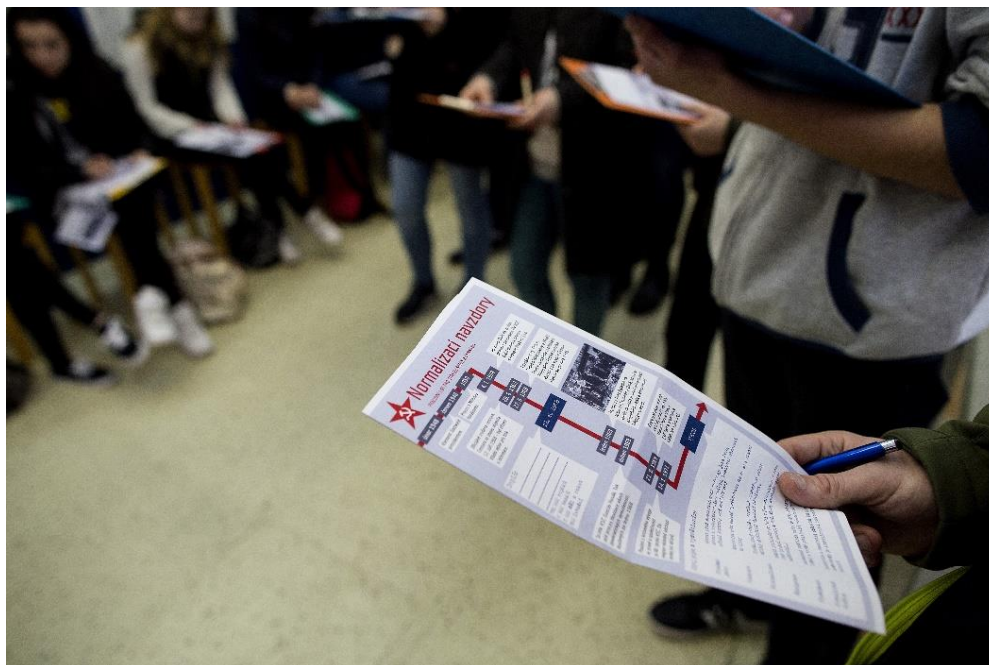
Tab. 4 Přehled studijních oborů, ročníků a vyučovacích předmětů Střední průmyslové školy Purkyňova Brno, ve kterých se téma období Normalizaci navzdory vyučuje

Obor	Ročník	Předmět	Téma
Ekonomika a podnikání (63-41-M/01):	1.	ZSV	demokracie Člověk jako občan
	2.	Dějepis	komunistický režim ČSR Svět v blocích,
	4.	Český jazyk a literatura	charakteristika české kultury druhé pol. 20. stol. Samizdat, česká poezie druhé pol. 20. stol., česká próza druhé pol. 20. stol., české drama druhé pol. 20. stol.
Silnoproudá elektrotechnika Slaboproudá elektrotechnika Silnoproudá elektronika (26-41-M/01)	3.	Občanská nauka	Demokracie
	4.	Dějepis	Vývoj Československa od r. 1945 do r. 1989 – politika normalizace, její dopad na vědu, kulturu, hlavní osobnosti – pád komunistického režimu
	4.	Český jazyk a literatura	charakteristika české kultury druhé pol. 20. stol. Samizdat, česká poezie druhé pol. 20. stol., česká próza druhé pol. 20. stol., české drama druhé pol. 20. stol.
Sociálně právní činnost (75-41-M/01)	3.	ZSV	Výchova k demokratickému občanství / Základní hodnoty a principy demokracie

	4.	Dějepis	Svět v blocích – komunistická diktatura v Československu a její vývoj
	4.	Český jazyk a literatura	charakteristika české kultury druhé pol. 20. stol. Samizdat, česká poezie druhé pol. 20. stol., česká próza druhé pol. 20. stol., české drama druhé pol. 20. stol.
Informační technologie (18-20+M/01)	1.	Dějepis	Svět v blocích – komunistická diktatura v Československu a její vývoj
	3.	Občanská nauka	Člověk jako občan – základní hodnoty a principy demokracie
	4.	Český jazyk a literatura	charakteristika české kultury druhé pol. 20. stol. Samizdat, česká poezie druhé pol. 20. stol., česká próza druhé pol. 20. stol., české drama druhé pol. 20. stol.
Průmyslová ekologie (16-02-11/01)	1.	Občanská nauka	Člověk jako občan – základní hodnoty a principy demokracie
	1.	Dějepis	Svět v blocích – komunistická diktatura v Československu, demokratický svět
	4.	Český jazyk a literatura	charakteristika české kultury druhé pol. 20. stol. Samizdat, česká poezie druhé pol. 20. stol., česká próza druhé pol. 20. stol., české drama druhé pol. 20. stol.

Zdroj: Romana Jalůvková

B Uvedení pracovního listu do praxe

Obr. 13 Práce s pracovním listem v expozici Normalizaci navzdory
Zdroj: Filip Fojtík, MZM

Obr. 14 Práce s pracovním listem v expozici Normalizaci navzdory
Zdroj: Filip Fojtík, MZM

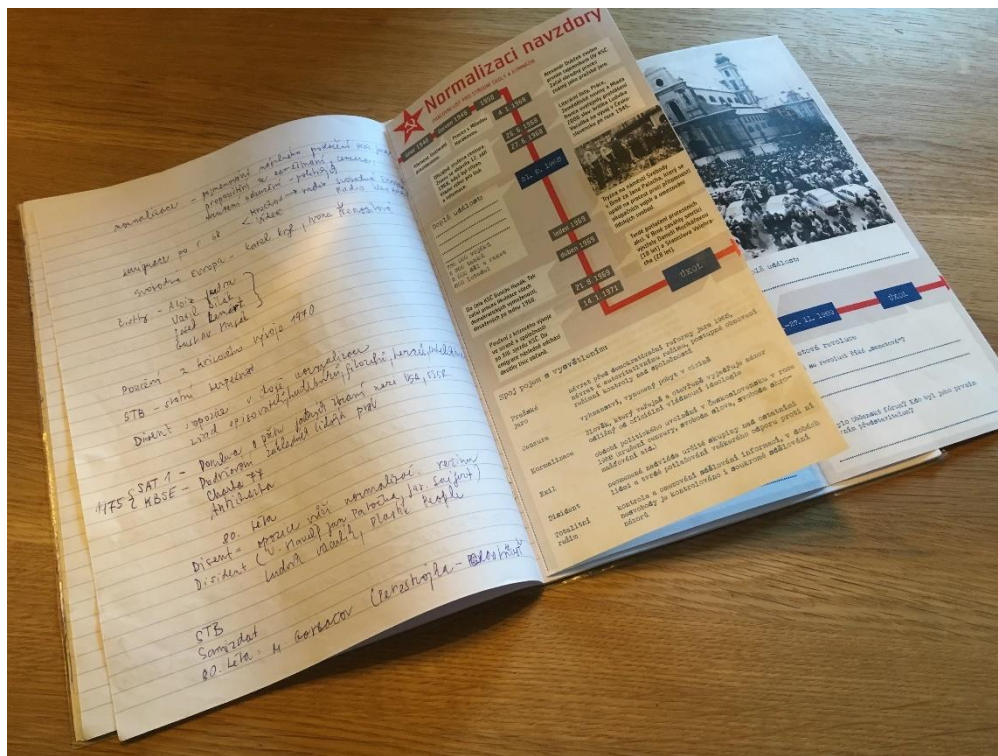

Obr. 15 Kurátorka Centra kulturně-politických dějin Mgr. Petra Pichlová seznamuje žáky s dvacetiletým obdobím normalizace
Zdroj: Filip Fojtík, MZM

Obr. 16 V interaktivní části expozice Normalizaci navzdory si žáci vyzkouší psaní na dobovém psacím stroji
Zdroj: Filip Fojtík, MZM

Obr. 17 Pracovní list nalepený do sešitu žáka 4. ročníku gymnázia, předmět Dějepis
Zdroj: Romana Jalůvková